

ANALIZA KONCENTRACIJE NA TRŽIŠTU REVIZIJSKIH USLUGA

Ćorluka, Antonija

Undergraduate thesis / Završni rad

2019

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Split, Faculty of economics Split / Sveučilište u Splitu, Ekonomski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:124:460260>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-08-07**

Repository / Repozitorij:

[REFST - Repository of Economics faculty in Split](#)

SVEUČILIŠTE U SPLITU
EKONOMSKI FAKULTET

DIPLOMSKI RAD

ANALIZA KONCENTRACIJE NA TRŽIŠTU
REVIZIJSKIH USLUGA

Mentor:

izv.prof.dr.sc. Vuko Tina

Student:

Ćorluka Antonija

Broj indeksa:4135016

Split, rujan, 2019.

SADRŽAJ:

1. UVOD	4
1.1. Problem i predmet istraživanja	4
1.2. Istraživačke hipoteze i ciljevi istraživanja	6
1.3. Metode istraživanja.....	7
1.4. Doprinos istraživanja.....	8
1.5. Struktura diplomskog rada.....	8
2. REVIZIJA I REVIZIJSKA PROFESIJA	9
2.1. Ponuda i potražnja za revizijskim uslugama.....	9
2.2. Pojam i karakteristike eksterne revizije kao profesije	12
2.2.1. Važnost i uloga eksterne revizije.....	13
2.2.2. Povijesni razvoj revizije u Republici Hrvatskoj	15
2.2.3. Osobe ovlaštene za pružanje revizorskih usluga	16
2.2.4. Proces eksterne revizije	17
2.3. Revizijska načela i standardi.....	19
2.4. Regulatorni okvir revizijske profesije u Republici Hrvatskoj	22
3. TRŽIŠNA KONCENTRACIJA	23
3.1. Pojam tržišne koncentracije	23
3.2. Tržišne strukture.....	24
3.2.1. Savršena konkurencija	25
3.2.2. Monopol.....	25
3.2.3. Monopolistička konkurencija	26
3.2.4. Oligopol.....	27
3.3. Mjere koncentracije	28
3.3.1. Gini koeficijent koncentracije	28
3.3.2. Koncentracijski omjer.....	29
3.3.3. Herfindhal-Hirschmanov indeks.....	30
4. TRŽIŠTE REVIZIJSKIH USLUGA	31
4.1. Karakteristike revizijskog tržišta u SAD-u i njegova koncentracija	31
4.2. Karakteristike revizijskog tržišta u EU i njegova koncentracija	32
4.3. Revizijsko tržište u Republici Hrvatskoj	34
4.4. Nastanak i obilježja Velike četvorke	35
4.5. Revizijska društva i sudske tužbe	38

4.6. Utvrđivanje cijene revizije.....	40
5. EMPIRIJSKA ANALIZA – ANALIZA KONCENTRACIJE NA TRŽIŠTU REVIZIJSKIH USLUGA	43
5.1. Definiranje uzorka i metodologije istraživanja	43
5.2. Rezultati istraživanja	43
5.2.1. Testiranje hipoteza.....	43
6. ZAKLJUČAK	55
SAŽETAK.....	57
SUMMARY.....	57
POPIS TABLICA	58
LITERATURA	59

1. UVOD

1.1. Problem i predmet istraživanja

Uloga revizije je iznimno važna jer ona opskrbljuje korisnike revidiranim informacijama iz financijskih izvještaja te revizor kao ekonomski agent pruža uvjerenje o tim informacijama. Na taj način se korisnicima revidiranih financijskih izvještaja pružaju točne i provjerene informacije o društvu koje je predmet njihovog interesa.

Većim dijelom 20. stoljeća, na tržištu je djelovalo osam najvećih međunarodnih revizorskih društava, sve dok se od 1989. nadalje, zbog niza konsolidacija i udruživanja, taj broj smanjio na šest međunarodnih društava. To je dovelo do povećane zabrinutosti od strane regulatora i zakonodavaca da će stupanj koncentracije na revizorskom tržištu smanjiti mogućnost natjecanja, ograničiti izbor revizora klijentima revizije, smanjiti kvalitetu revizije te povećati troškove revizije. Ipak, daljnjim konsolidiranjem i bankrotom Arthur Andersena 2002. godine, na tržištu su ostala samo četiri revizorska društva koja su kompetentna u vođenju revizije većine velikih javnih poduzeća širom svijeta. Danas su one poznate pod nazivom „The Big Four“ ili „Velika četvorka“ u koju spadaju Deloitte, PricewaterhouseCoopers, Ernst&Young i KPMG. Sljedeća dva društva po veličini, nakon njih su Grand Thornton i BDO dok je ostatak revizorskih društava prema udjelu na tržištu revizijskih usluga daleko iza¹. Danas je, prema dostupnim podacima, revizorsko tržište EU-a vrlo raznoliko u pogledu veličine i strukture. Velika četvorka drži više od 80 % tržišnog udjela s obzirom na promet, što je potvrđeno provedenim istraživanjem² nad 15 država članica EU. Velika četvorka je imala prosječni tržišni udio od približno 70 % u broju zakonskih revizija subjekata od javnog interesa. Velika četvorka drži koncentrirani oligopol u 11 država članica s obzirom na broj obavljenih zakonskih revizija i u 15 država članica s obzirom na promet.³

Na globalnoj razini, Velika četvorka drži oligopol na tržištu revizorskih usluga što stvara niz problema, a ponajviše malim i srednje velikim revizorskim društvima koja se susreću sa mnoštvom prepreka kako bi ušla na međunarodno tržište revizije. S obzirom na reputaciju Velike četvorke, geografsku poziciju i doseg, kapacitet i stručnost revizora u velikim

¹ Europska komisija, (2017): Izvješće komisije vijeću, europskoj središnjoj banci, europskom odboru za sistemske rizike i europskom parlamentu o praćenju kretanja na tržištu EU-a za pružanje usluga zakonske revizije subjektima od javnog interesa u skladu s člankom 27. Uredbe (EU) 537/2014. Dostupno na: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/ALL/?uri=CELEX%3A52017DC0464> (12.06.2019).

² Ibid.

³ Ibid.

revizorskim društvima, malim i srednje velikim revizorskim društvima se nije lako probiti na međunarodno tržište u kojem Velika četvorka drži velik tržišni udio. Još jedan od problema je i mogućnost stvarnog izbora revizorskog društva od strane velikih i međunarodnih kompanija koje nemaju široku paletu pri odabiru. Odabir se većinom svodi na jedno od društava koja pripadaju Velikoj četvorci, jer ona imaju potrebne reference i iskustvo, odnosno jedina su u cijelosti sposobna obaviti kvalitetnu reviziju međunarodnih kompanija.

Važnu ulogu u odabiru revizorskog društva igra i cijena usluge revizije. Nekada su minimalne cijene revizijskih usluga bile zakonski regulirane, odnosno propisane Tarifom od strane Hrvatske revizorske komore koje su se revizorska društva morala pridržavati.⁴ Nakon ukidanja te tarife došlo je do liberalizacije tržišta pa revizorska društva sama zaračunavaju cijene revizijskih usluga odnosno prepuštena su zakonu ponude i potražnje pri formiranju cijena. Prema Zakonu o reviziji⁵, iznos revizijske naknade za obavljanje zakonske revizije ne smije biti podložan nikakvom obliku uvjetovanja te ne smije biti povezan s pružanjem dodatnih usluga koje se ne odnose na zakonsku reviziju. Na temelju istraživanja koje je provedeno 2011. godine⁶ došlo se do zaključka da visina revizijske naknade najviše ovisi o veličini subjekta i njegovoj profitabilnosti.

Iako postoji nekoliko istraživanja sa problematikom koncentracije na revizorskom tržištu (Žaja, 2012; Sever i Mališ, 2015; Bilobrk; 2018), zahtjevi u pogledu obavljanja zakonske revizije subjekata od javnog interesa značajno su se promijenili uvođenjem novoga Zakona o reviziji⁷. Zbog složenijih zahtjeva koji se postavljaju pred revizore subjekata od javnog interesa postoji mogućnost da mnoga manja revizorska društva izađu s tog tržišta te da se koncentracija na tržištu revizijskih usluga još više poveća.

Na temelju iznesenog problema istraživanja definira se i predmet istraživanja. Predmet istraživanja je analiza koncentracije na tržištu revizijskih usluga u Republici Hrvatskoj koja će se provesti na temelju dostupnih podataka o listanim poduzećima i njihovim revizorskim društvima. Rezultati provedenog istraživanja usporedit će se s rezultatima prethodnih istraživanja kako bi se donio zaključak o tome je li se uvođenjem novog Zakona o reviziji povećala koncentracija na tržištu revizijskih usluga kod subjekata od javnog interesa.

⁴ Narodne novine, (2007): Tarifa revizorskih usluga, Narodne novine d.d. Zagreb, broj 513-10/07-1.

⁵ Narodne novine, (2017): Zakon o reviziji, Narodne novine d.d. Zagreb, broj 127/17. čl. 62.

⁶ Zenzerović, R., (2011): Je li nam potrebna tarifa revizijskih usluga – osvrt na postojeće stanje i perspektive u budućnosti. *Ekonomski pregled*.62 (12), str. 709-728.

⁷ Narodne novine (2018): Zakon o reviziji, Narodne novine d.d. Zagreb, broj 127/17.

Teorijski dio rada se odnosi na osnovne pojmove i koncepte vezane za revizijsku profesiju, eksternu reviziju, tržišnu koncentraciju kao i tržište revizijskih usluga. Empirijski dio rada će se provesti na temelju podataka o 125 dioničkih društava izlistanih na Zagrebačkoj burzi i njihovim revizorskim društvima u 2017. i 2018. godini. Prikupit će se podaci o poslovanju revizorskih društava, visini prihoda, revizijskim naknadama, broju zaposlenih, broju ovlaštenih revizora, vlasničkoj strukturi, geografskoj rasprostranjenosti, broju podružnica te pruža li društvo još neke dodatne usluge. Pomoću Herfindahl-Hirschmanovog indeksa (HHI), koncentracijskih omjera i Gini koeficijenta želi se utvrditi razina koncentracije na tržištu revizijskih usluga u Republici Hrvatskoj.

1.2. Istraživačke hipoteze i ciljevi istraživanja

Pomoću prethodno opisanog problema istraživanja i predmeta istraživanja postavljaju se sljedeće istraživačke hipoteze koje će se na temelju rezultata istraživanja prihvatiti ili odbaciti:

H1: Stupanj koncentracije na tržištu revizijskih usluga u Republici Hrvatskoj mjeren brojem klijenata je nizak.

Iako se očekuje da će se koncentracija povećati u odnosu na prethodne godine, očekuje se i da stupanj koncentracije i dalje neće biti visok zbog velikog broja revizorskih društava s malim tržišnim udjelima.

H2: Mjereno prihodima i ukupnom imovinom revidiranog subjekta, tržište revizijskih usluga u Republici Hrvatskoj je umjereno do visoko koncentrirano.

Očekuje se da će koncentracija tržišta mjereno prihodima i ukupnom imovinom ostati slična kao u prethodnim istraživanjima upravo zbog Velike četvorke koja i dalje drži većinski udio na revizijskom tržištu i na taj način stvara koncentraciju.

H3: Koncentracija na tržištu revizijskih usluga se značajno promijenila donošenjem novog Zakona o reviziji.

Očekuje se da će se koncentracija u 2018. godini značajno promijeniti u odnosu na 2016. i 2017. godinu zbog stupanja novog Zakona o reviziji na snagu i strožih uvjeta koji se postavljaju za revizore subjekata od javnog interesa.

Na temelju postavljenih istraživačkih hipoteza i iznesenog predmeta istraživanja određuju se i ciljevi istraživanja. Osnovni ciljevi istraživanja dovode do informacija o koncentraciji revizijskog tržišta u Republici Hrvatskoj, utvrđuju se karakteristike revizorskih društava i njihovih klijenata te se žele pružiti odgovori na sljedeća pitanja:

- Kolika je razina koncentracije na revizijskom tržištu u Republici Hrvatskoj mjereno brojem klijenata, veličinom revidirane imovine i prihoda?
- Promatrajući analizirana obilježja, ostvaruje li Velika četvorka dominaciju nad ostalim revizorskim društvima te koja revizorska društva revidiraju najveći broj klijenata a koja su vodeća po veličini revidiranih prihoda i imovine?
- Je li se koncentracija na tržištu revizijskih usluga promijenila uvođenjem novog Zakona o reviziji?

1.3. Metode istraživanja

Za izradu teorijskog dijela rada koristit će se relevantna znanstvena i stručna literatura. Osim toga, za empirijski dio rada koristit će se podaci o listanim poduzećima prikupljeni sa web stranica Zagrebačke burze, web stranica FINA-e, podaci iz izvješća o transparentnosti revizorskih društava, podaci sa web stranica Hrvatske revizorske komore te iz Sudskog registra. Pri analizi prikupljenih podataka koristit će se računalni program Microsoft Excel 2010. Podaci će se prikazati broičano, tablično i grafički te će se pomoću njih opovrgnuti ili dokazati postavljene hipoteze.

Da bi se istražili i izložili rezultati koristit će se sljedeće opće znanstvene metode:

Metoda analize – postupak raščlanjivanja složenih dijelova, odnosno cjelina, na njezine jednostavnije dijelove, elemente.

Metoda sinteze – postupak spajanja i sastavljanja jednostavnih dijelova u složenu, a složenijih u još složeniju cjelinu.

Metoda dokazivanja – jedna od najvažnijih metoda koja ujedinjuje gotovo sve znanstvene metode. Metodom dokazivanja se utvrđuje točnost neke spoznaje, stava ili teorije.

Metoda opovrgavanja – postupak suprotan od dokazivanja u kojem se spoznaja, stav ili teorija odbacuje i pobija.

Metoda klasifikacije – predstavlja podjelu općeg pojma na posebne pojmove koje taj pojam obuhvaća.

Metoda deskripcije – postupak opisivanja činjenica, procesa i predmeta te njihovih empirijskih potvrđivanja odnosa i veza, ali bez znanstvenog tumačenja i objašnjavanja.

Metoda kompilacije – postupak preuzimanja tuđih rezultata znanstvenoistraživačkog rada, tuđih opažanja, stavova, zaključaka i spoznaja.

Metoda komparacije – postupak uspoređivanja istih ili sličnih činjenica, pojava, procesa i odnosa.

Metoda indukcije – način zaključivanja u kojem se na temelju pojedinačnih posebnih činjenica dolazi do zaključka o općem sudu.

Metoda dedukcije – način zaključivanja u kojem se iz općih stavova izvode posebni, pojedinačni stavovi i dolazi se do konkretnih pojedinačnih zaključaka.

1.4. Doprinos istraživanja

Ovim radom želi se istražiti tržište revizijskih usluga u 2017. i 2018. godini te se žele dobiti informacije o stupnju koncentriranosti revizijskog tržišta s obzirom na broj klijenata, ukupne prihode i ukupnu imovinu revidiranih društava.

Istraživanjem se žele ažurirati podaci i pružiti najnovije informacije vezane za koncentraciju na revizijskom tržištu. Informacije mogu služiti postojećim i novim revizorskim društvima kako bi dobila uvid o konkurentnosti na tržištu. Podaci također mogu biti izvor informacija potencijalnim korisnicima revizijskih usluga, oni tako mogu vidjeti kako se kreću cijene revizijskih usluga, koja revizorska društva su vodeća i druge važne informacije.

1.5. Struktura diplomskog rada

Diplomski rad se sastoji od šest poglavlja, uključujući uvod i zaključak.

Prvo poglavlje rada je uvod. U uvodu je u sažetom obliku opisan problem istraživanja na koji se nadovezuje i predmet istraživanja. Prikazat će se definirane hipoteze, ciljevi i korištene znanstvene metode te struktura diplomskog rada.

Drugo poglavlje rada se odnosi teorijski dio odnosno na opisivanje revizijske profesije, pojam i karakteristike eksterne revizije, njezinu važnost i ulogu u fer prezentiranju i istinitosti financijskih izvještaja. Prikazat će se i zakonski okvir revizijske profesije u Republici Hrvatskoj kao i temeljna revizijska načela i standardi te će se objasniti ponuda i potražnja za revizijskim uslugama.

Treće poglavlje opisuje tržišnu koncentraciju, tržišne strukture te mjere tržišne koncentracije koje će se koristiti u analizi.

U četvrtom poglavlju navedene su karakteristike revizijskih tržišta i revizorskih društava u EU, SAD-u i Republici Hrvatskoj. Opisat će se nastanak Velike četvorke, sudski sporovi, naknade i cijene revizije.

Peto poglavlje sastoji se od provedene empirijske analize. Analizirat će se koncentracija na tržištu revizijskih usluga u Republici Hrvatskoj u 2017. i 2018. godini. Definirat će se uzorak i metodologija istraživanja zajedno s rezultatima.

U šestom poglavlju prikazat će se zaključci izvedeni na temelju analize kojima će se nastojati potvrditi postavljene hipoteze iz uvoda.

2. REVIZIJA I REVIZIJSKA PROFESIJA

2.1. Ponuda i potražnja za revizijskim uslugama

Ponuda i potražnja značajno utječu na sadržaj financijskih izvještaja. Eksterni revizori i revizorske tvrtke su glavni sudionici u industriji čiji čimbenici proizvodnje uključuju financijske izvještaje, računovodstvene i financijske informacije te čiji je proizvod provjeravanje točnosti informacija koje pružaju dionička društva. Tu se javlja dvojaka uloga revizora. S jedne strane opskrbljuje revidirane informacije iz financijskih izvještaja dok s druge strane, kao ekonomski agent, daje uvjerenje o tim informacijama strankama koje potražuju te izvještaje.

Zbog rasprave o ulozi revizora na financijskom tržištu pojavila se potreba za razvojem kvalitetno definirane teorije o potražnji za revizijom. Teorija se temelji na pretpostavci da potražnja za revizijom nastaje da bi se uklonila asimetrija informacija između ugovornih stranaka, odnosno između principala i agenta. Potražnja za informacijama iz financijskih

izvještaja postoji od strane sadašnjih i potencijalnih dioničara, menadžmenta, institucija koje daju zajmove, zaposlenika, vlade, regulatornih agencija i ostalih. Svi oni koriste financijske izvještaje i popratne bilješke kako bi donijeli važne zaključke. Brojni su čimbenici koji utječu na nastanak potražnje za revizijom, dok ponudu karakterizira visoka razina koncentracije.

Problem asimetrije informacija se javlja kada dvije stranke potpišu ugovor. Jedna strana predstavlja principala a druga agenta. U slučaju kada principal ne može popratiti i kontrolirati agentove akcije, kao rezultat asimetrije informacija nastat će gubici.

Potreba za neovisnom trećom strankom koja će utvrditi stupanj usklađenosti između tvrdnji menadžmenta i kriterija korisnika rezultat je četiri **uvjeta**, a to su⁸:

- Sukob interesa,
- Posljedice,
- Složenost i
- Udaljenost.

Sukob interesa između izvora informacija odnosno menadžmenta i korisnika može rezultirati pristranim informacijama, bilo to namjerno ili ne. Menadžmentu je dozvoljen izbor akcije i metode izvještavanja, on može izabrati metodu koja će precijeniti uspješnost i istovremeno pružiti manje informacija vlasnicima. Kako se zbog sukoba interesa mogu pojaviti pristrane informacije, potreban je neovisni revizor koji će preispitati kvalitetu informacija. Postoje dva izvora sukoba interesa između menadžmenta i dioničara u korporativnom izvještavanju. Prvi slučaj je kada menadžer namjerno manipulira izvještajima i kreira pristrane informacije da bi zadovoljio vlastite interese. Na primjer, kada se naknada menadžmenta temelji na izvještajima o zaradi i vrijednosti poduzeća, tada može postojati motivacija za menadžera da izda pristrane informacije. Drugi slučaj je kada menadžment pogrešno prezentira financijske izvještaje bez namjere prijevare. Tada menadžment može, bez da je toga svjestan, pokušati zadovoljiti potrebe jedne zainteresirane strane, a zapravo na štetu druge. Na primjer, pri odabiru računovodstvenih politika menadžment se može voditi potrebama i željama članova društva odnosno vlasnika kao korisnika financijskih izvještaja, a pri tom zanemariti modalitet prezentiranja financijskih izvještaja koji je najrelevantniji za ostale korisnike financijskih izvještaja, odnosno kreditore, potencijalne investitore, državu i slično. Kada se javljaju namjerne i nenamjerne pristrane informacije potrebna je prisutnost eksternog revizora kako bi

⁸ Soltani, B., (2010): Revizija: međunarodni pristup. Zagreb: Mate d.o.o., str. 46.

smanjio asimetriju informacija i smanjio vjerojatnost da menadžeri dolaze u kušnju da prezentiraju pristrane informacije.

Informacija može imati značajne ekonomske **posljedice** za investitore i kreditore, odnosno donosioce odluka. Potražnja za revizijom je opravdana ekonomskim posljedicama koje mogu uzrokovati računovodstvene informacije koje se prenose korisnicima informacija.⁹

Nekim korisnicima je u interesu primiti izvještaje visoke kvalitete zbog čega također može nastati potražnja za revizijskim uslugama. Kada su financijski izvještaji **složeni**, dobivanje informacija iz tih izvještaja postaje kompliciranije i tu nastaje potreba za ovjeravanjem financijskih izvještaja od strane revizora. Uvjet složenosti se odnosi na stručnost koja je potrebna da bi se pripremile i vrednovala informacije.

Udaljenost definira uvjete u kojima su korisnici financijskih izvještaja često spriječeni izravno procijeniti kvalitetu dobivenih informacija.¹⁰ Osnovna značajka modernih poduzeća je odvajanje vlasništva od menadžmenta, posljedica toga je da dioničari i drugi korisnici financijskih informacija često ne mogu utjecati na izvještajni proces poduzeća. Tada dolazi do udaljenosti, što se odnosi na fizičko odvajanje, vremenska razgraničenja ili troškovna ograničenja.

Postoje četiri teoretska objašnjenja potražnje za revizijom, a to su¹¹:

- **Hipoteza upravljanja** - temelji se na literaturi o agencijskoj teoriji. Smatra da je revizija sredstvo kojim se mogu smanjiti troškovi koji se javljaju zbog sukoba interesa između vlasnika i menadžera. Revizija treba umanjiti nepovjerenje korisnika u to da su informacije koje objavljuje menadžment fer prezentirane i potpune. Revizor treba biti neovisan, značajan i pouzdan.
- **Hipoteza informacije** – ova hipoteza dodjeljuje eksternim revizorima značajnu ulogu u pružanju vjerodostojnosti financijskim i korporativnim izvještajima, posebice onima koji vrednuju vrijednosne papire poduzeća. Investitori vrednuju usluge i izvještaj eksternog revizora kao sredstva unapređenja kvalitete financijskih informacija, koje se zatim koriste za procjenu rizika i povrata od investicijskih odluka.
- **Hipoteza osiguranja** – kod hipoteze osiguranja, dioničari, kreditori i drugi korisnici traže revizorovu zaštitu te je zbog toga ova hipoteza izravno povezana s temama kao

⁹ Ibid., str. 48.

¹⁰ Ibid., str. 49.

¹¹ Ibid., str. 50-55.

što su odgovornost revizora, sudski spor revizora i informacije u revizorovom izvješću. Revizor se može gledati kao jamac ili osiguravatelj za rizik od gubitka. Kada pruža tu zaštitu, on će poduzeti mjere predostrožnosti i obaviti detaljnija ispitivanja i to da bi izbjegao osobni gubitak.

- **Hipoteza opravdanosti** – predlaže da će klijent tražiti revizore kako bi potvrdili svoju poziciju lobiranja kod stvaratelja politika kao što su regulatorne agencije i računovodstvena tijela koja postavljaju standarde. Hipoteza opravdanosti pretpostavlja da pojedinci imaju poticaj koristiti politički proces kako bi se obogatili i da pojedinci teže za računovodstvenom politikom koja će zadovoljiti njihove interese. Hipoteza opravdanosti je usko povezana sa hipotezom upravljanja.

2.2. Pojam i karakteristike eksterne revizije kao profesije

Eksterna revizija ima važnu ulogu u gospodarstvu i društvu. Ona je jako važan i nezamjenjiv mehanizam korporativnog upravljanja bez kojeg poduzeća ne bi mogla funkcionirati u svijetu izloženom globalizaciji, tehnološkom progresu i internacionalizaciji.

U literaturi postoje različite definicije revizije. Autori različito definiraju pojam revizije ali se definicije zapravo ne razlikuju u značenju. Eksterna revizija je sinonim za reviziju financijskih izvještaja. Revizija financijskih izvještaja je provjera i ocjenjivanje godišnjih financijskih izvještaja i godišnjih konsolidiranih financijskih izvještaja i drugih financijskih izvještaja te podataka i metoda korištenih prilikom njihovog sastavljanja i na temelju toga, davanje neovisnog stručnog mišljenja o tome prikazuju li financijski izvještaji u svim značajnim odrednicama istinit i fer prikaz financijskog položaja i uspješnosti poslovanja te novčanih tokova u skladu s primjenjivim okvirom financijskog izvještavanja, ili jesu li financijski izvještaji u skladu s propisima.¹²

Glavni cilj eksterne revizije je procijeniti jesu li financijski izvještaji prikazani fer i istinito, jesu li predstavljeni u skladu s okvirom financijskog izvještavanja te pružiti korisniku istinite financijske informacije o subjektu.

Eksterna revizija ima nekoliko karakteristika, koji se u praksi i literaturi označuju kao postavljen okvir financijskog izvještavanja, a to su:¹³

¹² Filipović, I., Bartulović, M., Filipović, M., (2018): Revizija: mehanizam nadzora i povjerenja. Redak d.o.o. Split., str. 101.

¹³ Ibid., str. 101.

- Poslovanje poduzeća i financijskih izvještaja se ispituje naknadno,
- Eksternu reviziju obavljaju neovisne i stručne osobe,
- Revidiranjem se želi utvrditi prikazuju li predočeni financijski izvještaji istinito i objektivno financijski položaj, rezultat poslovanja, novčane tokove i promjene kapitala subjekta,
- Istinitost i objektivnost financijskih izvještaja utvrđuje se prema propisanim kriterijima,
- Kriteriji za ocjenu istinitosti i objektivnosti financijskih izvještaja moraju biti unaprijed poznati,
- Eksterna revizija obavlja se u skladu s Međunarodnim revizijskim standardima, poštujući Kodeks etike za profesionalne računovođe,
- Revizorsko izvješće potpisuju ovlašteni revizor te zakonski zastupnik revizorskog društva, samostalni revizor ili ovlašteni revizor zajedničkog revizorskog ureda uz navođenje datuma njegovog sastavljanja,
- Revizorsko izvješće temelji se na dostatnim i primjerenim dokazima i dostavlja se zainteresiranim korisnicima te
- Revizorsko izvješće o istinitosti i objektivnosti financijskih izvještaja dostupno je javnosti.

Eksterna revizija kao profesija razmatra se kroz tri aspekta:¹⁴

1. Zvanje i status revizora kao osobe koja se bavi poslovima revizije,
2. Položaj revizijskog društva kao institucije koja provodi postupak revizije i koja je pozicionirana između obveznika revizije, korisnika informacija o provedenoj reviziji i instituta za reviziju,
3. Uloga i značaj instituta za reviziju kao temeljne pretpostavke provedbe revizije putem koje se utvrđuju revizijski standardi i kodeks profesionalne etike revizora.

2.2.1. Važnost i uloga eksterne revizije

U uvjetima sve naglašenije ograničenosti resursa i opasnosti od konkurencije, ostvariti neprekidni rast i razvoj kao osnovni uvjet opstanka poduzeća iznimno je složen i odgovoran zadatak. Osim vlasnika i menadžmenta, za rast i uspješno poslovanje poduzeća, zainteresirani

¹⁴ Tušek, B., Žager, L., (2007): Revizija. 2. izdanje. Zagreb: Hrvatska zajednica računovođa i financijskih djelatnika (HZRFD), str. 99.

su i potencijalni investitori i kreditori, dobavljači, kupci, zaposleni, država, javnost, burza i druge neizravne interesne skupine čije odluke utječu na poslovanje poduzeća.¹⁵

Da bi se izbjegle pogrešne poslovne odluke, upravljanje mora biti utemeljeno na objektivnim i realnim informacijama, pogotovo računovodstvenim odnosno financijskim informacijama koje se nalaze u financijskim izvještajima, tu se javlja uloga revizije, koja se sastoji u sljedećem:¹⁶

- Zaštita interesa vlasnika kapitala,
- Stvaranje realne i objektivne informacijske podloge za upravljanje i
- Pomoć u pribavljanju dodatnog kapitala smanjenjem rizika ulaganja.

Korisnici financijskih izvještaja su prije svega vlasnici poduzeća, ali prava uloga revizije u poduzeću se javlja tek kada se funkcije vlasništva i upravljanja razdvoje, i to u smislu zaštite interesa vlasnika kapitala. Vlasnici plaćaju revizora jer se ne razumiju kvalitetno u računovodstvenu problematiku, ne mogu procijeniti točnost financijskih izvještaja i na taj način osiguravaju istinit i fer prikaz financijskih izvještaja te smanjuju vjerojatnost nastanka raznih malverzacija i prijevara koje bi išle na njihovu štetu.

S obzirom na stvaranje realne i objektivne informacijske podloge za upravljanje, bitno je istaknuti i sadašnje te potencijalne kreditore i investitore. Njihovo ulaganje u neki pothvat se temelji na istinitim i fer informacijama bez kojih ne bi mogli donijeti odluku i opravdati ulaganje u poslovni pothvat. Prema tome, ovdje se uloga revizije sastoji u osiguranju vjerodostojne informacijske podloge za donošenje poslovnih odluka.

Značaj eksterne revizije može se ogledati u sljedećem:¹⁷

- Povećanje efikasnosti upravljanja poduzećem koje je bilo predmet revizije,
- Povećanje efikasnosti upravljanja poduzećima koja su koristila revizijske nalaze o svojim poslovnim partnerima i
- Doprinos općem ekonomskom razvoju zemalja s razvijenom revizijom i socijalnoj sigurnosti zaposlenih.

Iz navedenog se zaključuje da se značaj revizije prvenstveno ogleda u funkciji upravljanja poslovanjem i razvoja poduzeća. Revidirani financijski izvještaji čine osnovnu podlogu za

¹⁵ Ibid., str. 35.

¹⁶ Ibid., str. 50.

¹⁷ Vujević, I., (2003): Revizija. Ekonomski fakultet u Splitu., str. 23.

analizu poslovanja poduzeća i pružaju realan i objektivan iskaz imovine, obveza, kapitala i rezultata poslovanja. To su informacije koje su relevantne za ulagače jer se pomoću njih smanjuje rizik ulaganja kapitala u poduzeće.¹⁸

2.2.2. Povijesni razvoj revizije u Republici Hrvatskoj

Organizirano bavljenje revizijskim poslovima započinje u Zagrebu, oko 1935. godine. Tada je u sklopu Trgovinsko-industrijske komore u Zagrebu osnovan Revizorski ured, što je ujedno i najznačajnije za razvoj revizije u Hrvatskoj. Bez obzira na svjetska iskustva o reviziji koja su tada postojala, bilo je protivnika uvođenju revizije u svakodnevnu praksu. To su većinom bili neupućeni pojedinci koji nisu uvijek poslovali u skladu sa propisima. Revizorski ured u Zagrebu mogao bi se smatrati prethodnikom nacionalnog instituta za reviziju u Hrvatskoj. Revizijska profesija je u navedenom razdoblju bila na visokoj razini razvoja, međutim, 1939. godine ukinut je Revizorski ured i na taj način je uklonjena značajna pretpostavka razvoja revizije. Nakon toga dolazi II. svjetski rat tijekom kojeg postupno odumire revizijska profesija. Neposredno nakon rata revizija se organizirala po uzoru na zemlje Istočne Europe gdje se ona nalazi pod ovlasti državnih tijela. Uvođenjem samoupravljanja kao zamjene za stručnu i neovisnu reviziju razvija se samoupravna radnička kontrola uz koju je razvijen i vrlo neracionalan instrumentarij državne kontrole. Takvo stanje se nije mijenjalo jer je i dalje postojala potreba za stručnom i neovisnom revizijom.

Problematika revizije regulirana je, prije svega, Zakonom o reviziji.¹⁹ Može se uočiti vrlo velika vremenska praznina koja počinje neposredno prije II. svjetskog rata i završava s postojećim promjenama u Hrvatskoj privrednoj praksi. To je uvjetovalo značajne probleme u razvoju revizije u Hrvatskoj. U suvremenim uvjetima, revizija sve više dobiva na značaju i sve se više pozornosti posvećuje uvođenju revizije u svakodnevnu praksu kao i njenom razvoju i usavršavanju. Prvi Zakon o reviziji donesen je 1992. godine, trenutno je aktualan novi izmijenjeni Zakon o reviziji koji je na snazi od 01.01.2018. godine.

¹⁸ Tušek, B., Žager, L., (2007): Revizija. 2. izdanje. Zagreb: Hrvatska zajednica računovođa i financijskih djelatnika (HZRFD), str. 99.

¹⁹ Ibid., str. 62.

2.2.3. Osobe ovlaštene za pružanje revizorskih usluga

Revizorske usluge obavljaju se neovisno, samostalno i objektivno u skladu sa Zakonom o reviziji²⁰, Međunarodnim revizijskim standardima i drugim propisima i pravilima.

Prema Zakonu o reviziji²¹, revizorske usluge u Republici Hrvatskoj mogu obavljati revizorsko društvo i samostalni revizor koji imaju odobrenje za rad koje je izdalo Ministarstvo financija. Zakonsku reviziju u Republici Hrvatskoj može obavljati i revizorsko društvo iz druge države članice koje je registriralo Ministarstvo financija. Revizorske usluge u revizorskom društvu obavljaju ovlašteni revizori koji moraju biti zaposleni u revizorskom društvu. Zakonsku reviziju u Republici Hrvatskoj može obavljati i ovlašteni revizor iz druge države članice ako ima odobrenje za rad izdano od strane Ministarstva financija. U obavljanju pojedinih revizorskih usluga mogu sudjelovati i osobe koje nisu ovlašteni revizori pod uvjetom da njihov rad planira i nadgleda glavni revizijski partner.

Samostalni revizor je ovlašteni revizor koji ima odobrenje za rad u obliku samostalne djelatnosti koje je izdalo Ministarstvo financija u skladu s odredbama Zakona.²²

Revizorsko društvo je pravna osoba sa sjedištem u Republici Hrvatskoj osnovana kao trgovačko društvo u jednom od pravnih oblika u skladu sa Zakonom kojim se uređuju trgovačka društva i koje ima odobrenje za rad koje je izdalo Ministarstvo financija u skladu s odredbama novog Zakona. Revizorsko društvo mora imati zaposlenog najmanje jednog ovlaštenog revizora. Revizorsko društvo može, osim revizijskih usluga, u sklopu svoje djelatnosti obavljati i nerevizijske usluge iz sljedećih područja²³:

- Financija i računovodstva,
- Financijskih analiza i kontrola, uključujući i dubinska snimanja,
- Usluge davanja poreznih savjeta na način kako je uređeno posebnim propisima,
- Ostalog poslovnog savjetovanja,
- Procjenjivanja vrijednosti društava, imovine i obveza,
- Sudskog vještačenja,

²⁰ Narodne novine, (2017): Zakon o reviziji, Narodne novine d.d. Zagreb, broj 127/17., čl. 4.

²¹ Ibid.

²² Ibid., čl. 4.

²³ Ibid., čl. 44.

- Izrade i ekonomske ocjene investicijskih projekata,
- Održavanja stručnih seminara i edukacija i
- Izdavanja stručnih radova.

2.2.4. Proces eksterne revizije

Proces revizije financijskih izvještaja poslovnog subjekta izuzetno je kompleksan i slojevit. Na putu do izrade revizijskog izvješća, revizori redovito prolaze sljedeće faze revizijskih aktivnosti²⁴:

- Predrevizijske radnje,
- Planiranje revizije,
- Razmatranje sustava internih kontrola i provođenje testova kontrole,
- Provođenje dokaznih testova,
- Dovršavanje revizije i
- Oblikovanje i izdavanje revizorskog izvješća.

Predrevizijske radnje prethode svim ostalim aktivnostima. U ovoj fazi revizor razmišlja o prihvaćanju novog ili zadržavanju postojećeg klijenta, uspostavlja komunikaciju sa revizorskim odborom, priprema pismo o preuzimanju obveze revizije i razmatra rad internog revizora. Predrevizijske radnje prema starim, postojećim klijentima se razlikuju od onih prema novim klijentima. Prije prihvaćanja novog klijenta potrebno je obaviti određena ispitivanja o njemu, odnosno prikupiti što više informacija o klijentu i o njegovom menadžmentu. U slučaju da je potencijalnog klijenta već revidirao prethodni revizor, on je dužan sukladno Zakonu o reviziji, osigurati novom revizijskom društvu sve značajne informacije koje se odnose na revidirani subjekt i posljednju zakonsku reviziju tog subjekta. Novi revizor će uputiti pismo, odnosno Upitnik prethodnom revizoru uz klijentovu privolu, kroz kojeg može prikupiti sve potrebne informacije. U slučaju da revizor nastavlja poslovnu suradnju sa sadašnjim klijentom, on periodično razmatra i procjenjuje hoće li ga zadržati, to se obično odvija pred kraj revizije ili u slučaju da se pojave neke nesuglasice između menadžmenta i klijenta.

²⁴ Filipović, I. (2009): Revizija, Sinergija nakladništvo, Zagreb., str. 125.

Kod malih poslovnih subjekata, uvjete revizije revizor najčešće dogovara s menadžmentom. Uvjeti se odnose na definiranje vrsta revizijskih aktivnosti, odgovornosti revizora i načelni prikaz planiranog djelokruga i vremenskog rasporeda revizije. Dok kod velikih poslovnih subjekata iste uvjete dogovara sa revizijskim odborom. Nakon toga revizor priprema pismo o preuzimanju obveze revizije i dostavlja ga klijentu. U pismu se navode obveze klijenta i revizora te se njime potvrđuje imenovanje revizora, ukazuje se na cilj i djelokrug revizije, utvrđuje se opseg odgovornosti itd. Pismo dobiva snagu Ugovora o obavljanju revizijskih usluga sa potpisom obiju strana. Razmatranjem i procjenjivanjem rada internog revizora, revizor zaključuje definiranje uvjeta revizije. On može donijeti odluku da će se pri obavljanju revizije koristiti radom internog revizora, što je poželjno dokumentirati i u pismu o preuzimanju obveza.

Planiranje revizije je temelj za učinkovito obavljanje revizije financijskih izvještaja. Omogućuje revizoru da se usredotoči na bitna područja revizije kako bi uočio postojeće probleme i obavio posao na vrijeme. Jako je važno da se revizor prije početka obavljanja revizije dobro upozna sa poslovanjem klijenta. Da bi se planiranje provelo kvalitetno, revizor razrađuje opću strategiju revizije, plan revizije i značajnost u reviziji financijskih izvještaja. Opća strategija revizije je planski dokument koji sadržava djelokrug i vremenski raspored revizije, usmjerava revizijske aktivnosti te daje upute za razvijanje plana revizije.²⁵ Plan revizije je dokument koji je detaljniji od opće strategije revizije i on se kreira nakon oblikovanja opće strategije. Plan revizije i opća strategija su dokumenti koji su usko povezani i promjene u jednom mogu uzrokovati promjene u drugom dokumentu. Mogu se sastaviti kao jedan dokument ili odvojeno, kao dva dokumenta. Uprava društva mora prezentirati financijske izvještaje na istinit i objektivan način. Primjenom koncepta značajnosti osigurava se uključivanje svih značajnih informacija u financijske izvještaje.

Razmatranje sustava internih kontrola i provođenje testova kontrole. Sustav interne kontrole podrazumijeva sve metode i postupke menadžmenta koji se poduzimaju da bi se zadovoljili ciljevi kao što su provođenje poslovne politike menadžmenta, zaštita imovine poduzeća, sprječavanje prijevara i pogrešaka. Da bi revizor dobio dovoljno dokaza o postojanju sustava internih kontrola i njegovoj operativnoj učinkovitosti, on oblikuje testove kontrole. Pri provođenju testova, revizor treba paziti na to kako se kontrola provodi u praksi, provodi li se dosljedno i tko ju provodi. Oblikovanje testova kontrole podrazumijeva vrstu,

²⁵ Ibid., str. 159.

opseg i vremenski raspored testova kontrole. Revizor će testirati one kontrole za koje procjeni da su značajne za financijsko izvještavanje odnosno financijske izvještaje.

Provođenje dokaznih testova. Dokazni testovi obuhvaćaju revizijske postupke koji se obavljaju u svrhu prikupljanja revizijskih dokaza o pogreškama u iznosima na računima te pozicijama financijskih izvještaja.²⁶ Oblikovanje dokaznih testova uključuje vrstu, opseg i vremenski raspored dokaznih testova. Vrste dokaznih testova su testovi detalja transakcija i salda te analitički postupci.

Dovršavanje revizije se odnosi na objedinjavanje i vrednovanje prikupljenih revizijskih dokaza nakon provedenih testova. Prije izdavanja revizorskog izvješća, revizor razmatra dodatna pitanja koja mogu utjecati na financijske izvještaje. Najvažniji revizorski postupci u ovoj fazi revizije su : razmatranje potencijalnih financijskih obveza, razmatranje događaja nakon datuma bilance i završni postupci procjene revizijskih dokaza.

Oblikovanje i izdavanje revizorskog izvješća je zadnja faza procesa eksterne revizije. Revizorovo izvješće je temeljni učinak revizije. Ono predstavlja komunikacijsko sredstvo jer revizor kroz izvješće, u sažetom obliku, prenosi profesionalnu prosudbu o vlastitom predstavljanju klijenta u financijskim izvještajima. Revizorovo izvješće daje vrijednost i vjerodostojnost financijskim izvještajima. Vrste mišljenja revizora su: pozitivno mišljenje, mišljenje s rezervom, negativno mišljenje i suzdržanost od mišljenja.

2.3. Revizijska načela i standardi

Revizijska načela odnose se na osnovna pravila ponašanja koja su posljedica kumuliranog praktičnog iskustva i dostignuća teorije. Revizijska načela nisu nepromjenjiva, kako se mijenja praksa tako se mijenjaju i revizijska načela. Ona predstavljaju temelj za koncipiranje i razvoj revizijskih standarda. Na temelju načela kao osnovnih pravila ponašanja se koncipiraju pretpostavke koje se uzimaju kao istinite i služe kao podloga za izradu revizijskih standarda. Standardi su detaljnija razrada pojedinih načela. Zato se i ističe da revizijska načela predstavljaju ishodište revizijskih standarda.

²⁶ Ibid., str. 124.

Temeljem razmatranja suštine revizije, njene uloge i značaja u suvremenim tržišnim gospodarstvima te temeljem postojećih uvjeta može se zaključiti da bi temeljna načela revizije trebala biti²⁷:

- Načelo zakonitosti,
- Načelo profesionalne etike,
- Načelo neovisnosti,
- Načelo stručnosti i kompetentnosti,
- Načelo odgovornosti,
- Načelo dokumentiranosti (pribavljanja dokaza) i
- Načelo korektnog izvješćivanja.

Načelo zakonitosti je jedno od najstarijih načela revizije. Tvrdi da se revizija u svom radu mora pridržavati postojećih zakonskih propisa odnosno svih propisa ustanovljenih od strane nadležnog državnog tijela koji imaju zakonsko obilježje.

Načelo profesionalne etike podrazumijeva da se revizor u svom radu i ponašanju mora pridržavati određenih pravila ponašanja kako bi se zaštitila revizija kao profesija od ponašanja pojedinih revizora, koji bi svojim neprimjerenim postupcima mogli urušiti ugled struke. U tu svrhu donosi se nacionalni kodeksi profesionalne etike sa obveznim pravilima ponašanja.

Načelo neovisnosti je jedno od najvažnijih načela revizije. Zahtijeva neovisnost i potpunu samostalnost revizora u obavljanju svog posla.

Načelo stručnosti i kompetentnosti zahtijeva da revizor mora imati određeno stručno obrazovanje i znanja koja će mu omogućiti kvalitetno obavljanje poslova revizije. Smatra se da revizor mora imati visoko stručno obrazovanje ekonomske struke te se zahtijeva i određeno odgovarajuće praktično iskustvo.

Načelo odgovornosti obvezuje revizore da preuzmu konkretnu odgovornost za učinjene propuste u poslovanju. Odgovornost eksternog revizora najčešće se razmatra u slučajevima kada se utvrdi da je netko pretrpio gubitke jer se oslanjao na mišljenje revizora. Odgovornost interne revizije odnosi se na upravljanje poslovanjem i razvojem poduzeća.

²⁷ Tušek, B., Žager, L., (2007): Revizija. 2. Izdanje. Zagreb: Hrvatska zajednica računovođa i financijskih djelatnika (HZRFD)., str. 64-65.

Načelo dokumentiranosti tvrdi da svaka poslovna promjena mora biti popraćena odgovarajućom valjanom dokumentacijom. Također podrazumijeva da se mišljenje revizora mora temeljiti na dokazima koji su dokumentirani u radnoj dokumentaciji revizora.

Načelo korektnog izvješćivanja podrazumijeva da se revizor mora suzdržati od izražavanja mišljenja svaki put kada za to ne postoji mogućnost. Najčešća prepreka je nemogućnost pristupa potrebnoj dokumentaciji ili spriječenost u prikupljanju dostatnih i primjerenih revizijskih dokaza da bi se dalo razumno uvjerenje.

Postupak revizije se obavlja prema revizijskih standardima. Oni predstavljaju razrađena načela i smjernice revizije, odnosno metode i tehnike koje revizoru omogućuju obavljanje postupka revizije na adekvatan način. Standardi su neophodni jer oni usmjeravaju i ograničavaju revizore da djeluju unutar zadanog okvira i na taj način obave posao stručno i kvalitetno. U Republici Hrvatskoj se revizija odvija sukladno sa Međunarodnim revizijskim standardima (MRevS) koje izdaje Međunarodna federacija računovođa (IFAC - International Federation of Accountants) i prevodi Hrvatska revizorska komora. Primjenjuju ih revizijska poduzeća u Europskoj uniji. Oni se mijenjaju, usavršavaju i prilagođavaju ovisno o promjenama u okruženju i u reviziji.

Uz uvažavanje međunarodnih revizijskih standarda, najpotpunije smjernice sadržane su u općeprihvaćenim revizijskim standardima (GAAS – Generally Accepted Auditing Standards) koje je donio Američki institut ovlaštenih revizora još 1947. godine i koji do danas uz nadopune predstavljaju okvir revizijske profesije s obzirom da se temelje na dugogodišnjoj teorijskoj podlozi i stručnoj praksi.²⁸ Te smjernice zahtijevaju od revizora kompetentnost, nezavisnost te zahtjeve vezane za prikupljanje dokaza i izvješćivanje. Općeprihvaćeni revizijski standardi su podijeljeni u tri osnovne grupe i to: opći standardi, standardi obavljanja revizije i standardi izvješćivanja. U njima je sažeto ukupno deset općeprihvaćenih standarda čija postojanost, primjena i poštivanje od strane revizora ukazuju na ozbiljnost i profesionalnu razinu struke.

²⁸ Popović, Ž., Vitezić, N. (2000): Revizija i analiza: instrumenti uspješnog donošenja poslovnih odluka, Hrvatska zajednica računovođa i financijskih djelatnika, Zagreb.

2.4. Regulatorni okvir revizijske profesije u Republici Hrvatskoj

Novim Zakonom o reviziji²⁹, koji je stupio na snagu 01.01.2018. godine, uređuje se obavljanje revizijskih usluga, osobe ovlaštene za obavljanje revizijskih usluga, uvjeti za obavljanje revizijskih usluga, izdavanje i ukidanje odobrenja za rad osobama ovlaštenim za obavljanje revizijskih usluga, registri, revizijski odbor, sustav nadzora i javnog nadzora nad osobama ovlaštenim za obavljanje revizorskih usluga, nadzor nad drugim subjektima nadzora, Hrvatska revizorska komora te se utvrđuje nadležno tijelo i njegove ovlasti. Do 31.12.2017. godine na snazi je bio stari Zakon o reviziji³⁰ kojeg je potrebno spomenuti jer u istraživanje ulazi razdoblje 2017.godine kada je on još bio aktualan.

Novi Zakon je donio nekoliko novih odrednica od kojih se može istaknuti promjena nadležnog tijela za nadzor revizorskih društava i ovlaštenih revizora. Prema starom Zakonu, nadležno tijelo je bio Odbor za javni nadzor revizije, a novi Zakon za nadležno tijelo postavlja Ministarstvo financija. Hrvatska revizorska komora više neće imati nadzornu ulogu i dužna je završiti stegovne postupke pokrenute na osnovu starog Zakona o reviziji u roku od tri mjeseca od stupanja Novog zakona na snagu. Odbor za javni nadzor revizije i Hrvatska revizorska komora su dužni Ministarstvu financija omogućiti pristup i dostaviti sve podatke kako bi Ministarstvo financija, kao novo nadležno tijelo za nadzor, moglo nastaviti poslove propisane novim Zakonom.

U odnosu na dosadašnji Zakon, povećan je broj godina radnog iskustva, sa tri godine na pet godina, kao uvjet za pristup polaganju revizorskog ispita. Ovlašteni revizor ima obvezu stalnog stručnog usavršavanja u području obavljanja revizijskih usluga u trajanju od najmanje sto dvadeset sati unutar razdoblja od tri godine. Ako ne ispuni obvezu ukida mu se odobrenje za rad.

Vežano za rotaciju revizijskog društva, novim Zakonom je propisano da sveukupno trajanje angažmana revizijskog društva u subjektu od javnog interes ne smije trajati duže od sedam godina.

²⁹ Narodne novine, (2017): Zakon o reviziji, Narodne novine d.d. Zagreb, broj 127/17.

³⁰ Narodne novine, (2012): Zakon o reviziji, Narodne novine d.d. Zagreb, broj 146/05, 139/08, 144/12, 78/15.

3. TRŽIŠNA KONCENTRACIJA

3.1. Pojam tržišne koncentracije

Tržišno gospodarstvo je razrađen mehanizam za koordiniranje ljudi, aktivnosti i poslovanja pomoću sustava cijena i tržišta. Služi kao komunikacijski uređaj kojim se ujedinjuju znanja i aktivnosti velikog broja ljudi. Tržište je mehanizam putem kojeg se kupci i prodavatelji susreću kako bi odredili cijene i razmijenili robe, usluge i imovinu.³¹ Glavna uloga tržišta je određivanje cijena dobara koje potrošačima i proizvođačima djeluju kao signali. Ako se neko dobro više potražuje, rasti će cijena i odaslati signal da je potrebna veća ponuda tog dobra.

Razlikujemo sljedeće tipove koncentracije:³²

- **Agregirana koncentracija** mjerilo je relativnog položaja velikih poduzeća u gospodarstvu neke zemlje ili regije. To je mjerilo koje se koristi u kombiniranim teorijskim analizama stvarne ili potencijalne ekonomsko-političke moći koju bi najveći poduzetnici, zbog svojega gospodarskog značenja za gospodarstvo neke države, regije ili industrijski sektor mogli iskoristavati za ostvarivanje svojih ciljeva.
- **Industrijska (tržišna) koncentracija** mjerilo je relativnog položaja velikih poduzetnika u nabavi specifičnih dobara, kao što su automobili ili hipotekarni zajmovi. Industrijska koncentracija jedno je od mjerila tržišne snage poduzetnika.
- **Koncentracija kupaca** odnosi se na utvrđivanje u kojoj mjeri relativno mali broj kupaca u relativno visokom postotku kupuje određeni proizvod. Ekstremni oblik koncentracije kupaca je monopson. Ovaj oblik koncentracije može rezultirati jačanjem snage suprotstavljanja.
- **Koncentracija vlasništva** mjerilo je kojim se utvrđuje u kojoj su mjeri dionice poduzetnika koje kotiraju na burzi disperzirane na različite imatelje.

Još jedan oblik koncentracije je koncentracija poduzetnika. Ona može nastat spajanjem dvaju ili više, do toga trenutka, pravno samostalnih poduzetnika i to tako da poduzetnici nastave poslovati pod tvrtkom jednoga od njih ili tako da osnuju novo društvo. Koncentracija može

³¹ Samuelson, P. A., Nordhaus, W. D. (2011): Ekonomija, Mate d. o. o., Zagreb, str. 26.

³² Cerovac, M., (2004): Rječnik pojmova prava i politike tržišnog natjecanja i srodnih područja. TEB, Zagreb, str.143-144.

nastati stjecanjem kontrole odnosno kada jedan poduzetnik stekne većinski udjel u kapitalu ili većinsko pravo glasa nad drugim.

Koncentracije poduzetnika možemo podijeliti na više oblika:³³

Horizontalna koncentracija – nastaje između poduzetnika koji prodaju iste ili zamjenske proizvode ili usluge.

Vertikalna koncentracija – nastaje između poduzetnika koji djeluju na različitim razinama istoga proizvodnog ili prodajnog lanca.

Dijagonalna koncentracija – nastaje između poduzetnika koji djeluju na različitim tržištima koja su ipak na neki način povezana.

Konglomeratna koncentracija – nastaje između poduzetnika koji djeluju na različitim tržištima koja nisu povezana ni na kakav način.

3.2. Tržišne strukture

Tržišna struktura predstavlja okružje unutar kojeg djeluju kupci i prodavatelji nekog proizvoda. Označava ponašanje kupaca i prodavatelja na tržištu i čimbenike koji utječu na njihovo ponašanje. Drugim riječima, tržišna struktura objašnjava veličinu moći kupaca i prodavatelja na različitim tipovima tržišta i njihovo različito ponašanje s obzirom na razlike u visini njihove moći.³⁴ Postoji puno tipova tržišta koji imaju svoja specifična obilježja, ali se oni ipak mogu kategorizirati u nekoliko tipova sa jasno definiranim karakteristikama. Tržišne strukture tako možemo podijeliti na:

- Savršenu konkurenciju,
- Monopol,
- Monopolističku konkurenciju i
- Oligopol.

³³ Ibid., str. 61-62.

³⁴ Pavić, I., Benić, Đ., Hashi, I., (2007): Mikroekonomija. 2. izdanje. Sveučilište u Splitu., str. 409.

3.2.1. Savršena konkurencija

Savršena konkurencija je svijet u kojem se prihvaćaju cijene. Poduzeća koja se nalaze u savršenoj konkurenciji prodaju homogeni proizvod, to znači da je proizvod jednak proizvodima koje prodaju drugi sudionici na tržištu. Svi sudionici tržišta savršene konkurencije su savršeno informirani o uvjetima na tržištu, a ulazak na tržište i izlazak s njega je potpuno slobodan. Poduzeće koje je u savršenoj konkurenciji se nalazi u takvom položaju da je ono jako malo u odnosu na svoje tržište te da nije u mogućnosti utjecati na cijenu nego prihvaća cijenu koja je na tržištu.

Neko se tržište može nazvati tržištem savršene konkurencije ako:

- Je broj proizvođača koji nude svoja dobra ili usluge velik,
- Je broj korisnika koji traže ta dobra ili usluge velik,
- Su proizvodi koje nude različiti proizvođači slični,
- Svi proizvođači i kupci imaju savršeno znanje o svim važnim informacijama i svjesni su različitih alternativa koje su im na raspolaganju,
- Postoji slobodan ulaz na tržište i slobodan izlazak s tržišta.

Kod savršene konkurencije se javlja i tržište kupaca, koje zapravo predstavlja tržište u kojem kupci imaju kontrolu u svojim rukama i imaju najviše koristi od cijele situacije. Iako rijetka, tržišta savršene konkurencije su veoma povoljna za potrošače iz sljedećih razloga:³⁵

- Potrošači imaju široki izbor jer mogu kupiti od bilo kojeg od mnoštva proizvođača. Zbog toga će izabrati one proizvođače koji ponude bolju kvalitetu ili niže cijene.
- Proizvođači ne mogu ponuditi na prodaju nižu kvalitetu dobara jer potrošači mogu lako prijeći drugim proizvođačima.
- Proizvođača je previše da bi se okupili i kolektivno manipulirali cijenama.
- Proizvođači se natječu za potrošače, pri čemu svaki pokušava ponuditi najbolju kupovnu priliku negoli njegovi konkurenti.

3.2.2. Monopol

Monopol je oblik organizacije tržišta na kojem postoji samo jedan proizvođač koji proizvodi proizvod koji nema bliskih supstituta, odnosno kojega nije lako zamijeniti. Monopolsko

³⁵ Pavić, I., Benić, Đ., Hashi, I., (2007): Mikroekonomija. 2. izdanje. Sveučilište u Splitu., str.411.

tržište je zatvoreno za ostala poduzeća koja mu žele pristupiti. Monopolski proizvođač je u snažnoj poziciji nasuprot potrošaču, naime on mu može diktirati uvjete jer potrošač nema drugog dobavljača. Monopol je poseban oblik tržišta i nije moguć na svakom tržištu, na nekim tržištima se javlja češće, a na nekima rjeđe. Razlozi nastanka monopola mogu biti različiti. Uobičajeni izvori monopola su:³⁶

- **Vlasništvo nad inputima** – kada poduzeće ima punu kontrolu nad inputima potrebnima za proizvodnju određenog proizvoda. Ta je situacija poznata kao monopol temeljen na inputima.
- **Državna ili koncesija lokalne vlasti** – poduzeće može dobiti državnu ili koncesiju lokalne vlasti da bude jedini dobavljač proizvoda ili usluga ili je to pravo dobilo zakonom, čime je legalno zapriječen ulazak novih poduzeća u industriju.
- **Vlasništvo patenta** – takvu mogućnost omogućuju zakoni o patentima koji osiguravaju da poduzeće određeno vrijeme bude jedini proizvođač proizvoda ili korisnik zaštićene tehnologije.
- **Ekonomska efikasnost** – misli se prije svega na efikasnost koja se mjeri troškovima proizvodnje po jedinici proizvoda. Poduzeće koje je efikasno gledajući sa aspekta troškova proizvodnje, postupno isključuje s tržišta svoje konkurente da bi na kraju on ostao jedini dobavljač.

Cijena proizvoda je, kao i u primjeru savršene konkurencije, određena djelovanjem ponude i potražnje za proizvodom. Razlika je jedino u tome što je ukupna ponuda jednaka ponudi poduzeća koje ima monopol, jer samo ono proizvodi taj proizvod. Često se javlja nesporazum kod vjerovanja da monopolist može sa cijenom raditi što hoće, odnosno da može povećavati i smanjivati cijenu kako poželi. To nije točno, monopolist je jedini proizvođač, sam određuje cijenu, ali potrošači će, suočeni s višim cijenama uzvratiti ili barem pokušati uzvratiti na promjenu cijene i to smanjenjem potrošnje.

3.2.3. Monopolistička konkurencija

Monopol i tržište savršene konkurencije su jako rijetki u stvarnom svijetu, svaka tržišna struktura koju od tržišta savršene konkurencije razlikuje jedan ili više kriterija se naziva tržište nesavršene konkurencije. Monopolistička konkurencija predstavlja oblik organizacije

³⁶ Pavić, I., (2015): Mikroekonomija, teorija i praksa, Sveučilište u Splitu, Ekonomski fakultet Split., str. 390.

tržišta na kojem postoji mnogo proizvođača diferenciranog proizvoda i na kojem je ulazak na tržište relativno lagan a izlazak s njega je slobodan. Pod pojmom monopolističke konkurencije razumijeva se tržište koje karakterizira sljedeće:³⁷

- Postoji mnogo proizvođača i mnogo potrošača na tržištu,
- Svako poduzeće proizvodi sličan, ali ne identičan proizvod ostalima tj. proizvodi su diferencirani i
- Postoji slobodan ulaz u industriju i slobodan izlaz iz industrije.

Na ovakvom tipu tržišta, diferencijacija je glavna metoda kojom se konkurenti koriste u natjecanju. To nazivamo necjenovnom konkurencijom, oblikom tržišnog natjecanja pomoću diferenciranja osobina i kvalitete proizvoda te oglašavanjem i marketingom. U uvjetima monopolističke konkurencije, poduzeće može oglašavati posebni brend proizvoda i biti jedino koje će imati koristi od oglašavanja, dok to u uvjetima savršene konkurencije ne bi bilo moguće jer nema smisla da jedno poduzeće plaća oglašavanje a svi drugi se mogu okoristiti od njega. Postoje dva razloga zbog kojih se poduzeća upuštaju u marketinške kampanje i to da bi kao prvo, općenito povećali potražnju za svojim proizvodom, i kao drugo, da bi naglasili superiornu razliku u odnosu na konkurenciju.³⁸

3.2.4. Oligopol

Oligopol je oblik organizacije tržišta na kojem djeluje nekoliko ili manji broj međusobno ovisnih proizvođača homogenog ili diferenciranog proizvoda, pri čemu je mogućnost ulaska na tržište i izlaska s tržišta ograničena. Predstavlja tržište nesavršene konkurencije i dominantna je struktura na razvijenim ekonomskim tržištima. Karakterizira ga sljedeće:

- Nema puno proizvođača na tržištu,
- Proizvođači su međusobno ovisni i ponašanja jednog imaju izravan utjecaj na druge,
- Procesi ulaska i izlaska su ograničeni,
- Proizvod i usluge ovih proizvođača mogu biti ili homogeni ili diferencirani.

Kako na oligopolskom tržištu nema puno proizvođača, svaki od njih ima određenu količinu tržišne moći i može, ovisno o tržišnom udjelu i potražnji, utjecati donekle na cijenu proizvoda. S obzirom da na tržištu oligopola posluje manji broj proizvođača, važno je

³⁷Pavić, I., Benić, Đ., Hashi, I., (2007): Mikroekonomija. 2. izdanje. Sveučilište u Splitu., str. 446.

³⁸ Pavić, I., (2015): Mikroekonomija, teorija i praksa, Sveučilište u Splitu, Ekonomski fakultet Split., str.463.

spomenuti njihovu mogućnost udruživanja. Oni mogu, ako će im to koristiti, djelovati zajednički kao kolektivni monopolist, upravo zato što je broj konkurenata mali. Tu se javlja kartel odnosno udruženje koje tajnim dogovorima koordinira djelovanje svojih članova u pogledu outputa i cijene.³⁹

Odluke o cijenama po kojima će poduzeće prodavati i o količinama koje će proizvoditi su u središtu zanimanja kod najjednostavnijeg oblika oligopola. Te odluke oligopolisti mogu donositi jedan prije drugog, ali mogu i istodobno odlučivati, zato razlikujemo dvije vrste modela odlučivanja. Sekvencijalni modeli odlučivanja – kada jedno poduzeće odluku o cijeni i količini donosi prije konkurenata. Simultani modeli odlučivanja – kada konkurenti istodobno donose odluku o cijeni ili količini.

3.3. Mjere koncentracije

Mjere tržišne koncentracije predstavljaju različita mjerila koja se koriste u ekonomici industrijske organizacije. Svrha im je određivanje stupnja tržišne koncentracije. To su mjere kojima se prikazuje struktura tržišta i/ili indikator tržišne snage ili stupnja tržišnog natjecanja između poduzetnika koji djeluju na nekom tržištu. U praksi se koristi nekoliko mjerila tržišne koncentracije. U apsolutne mjere ubrajaju se koncentracijski omjer i Herfindahl–Hirschmanov indeks, dok se kao najčešća relativna mjera koncentracije navodi Ginijev koeficijent koncentracije.

3.3.1. Gini koeficijent koncentracije

Ginijev koeficijent se ubraja u relativne mjere koncentracije. Ginijev koeficijent je mjera disperzije, koristi se kao mjera nejednakost distribucije ili raspodjele.⁴⁰ Njegova vrijednost može biti bilo koji realan broj u rasponu [0, 1]. Što je ta vrijednost bliža nuli (0=savršena konkurencija, 1=monopol), vrijednosti niza su ravnomjernije raspoređene, tj. na svaki modalitet otpada približno jednaki udio u ukupnome. Obrnuto, što je ta vrijednost bliža jedinici, vrijednosti niza su manje ravnomjerno raspoređene, odnosno većina otpada na jedan modalitet. Gini koeficijent se temelji na Lorenzovoj krivulji koja predstavlja krivulju stvarne distribucije koja prolazi ispod pravca savršene jednakosti distribucije. Gini je određen

³⁹ Ibid., str. 470.

⁴⁰ Šošić, I., (2006): Primjenjena statistika, Sveučilište u Zagrebu. Školska knjiga., str. 124.

odstupanjem Lorenzove krivulje od pravca savršene jednakosti distribucije. Što je veće odstupanje, veća je i vrijednost Gini koeficijenta odnosno veća je koncentracija.

Formula za izračun Gini koeficijenta glasi:

$$G = \frac{2 \sum_{i=1}^N i * x_i - (N + 1) \sum_{i=1}^N x_i}{\sum_{i=1}^N x_i}$$

gdje je: N – broj podataka, tj. poduzeća,

X – pojedinačne vrijednosti odnosno tržišni udjeli varijable,

i – rang poduzeća.

3.3.2. Koncentracijski omjer

Koncentracijski omjer predstavlja ukupni zajednički omjer nekoliko najvećih poduzeća na promatranom tržištu, najčešće četiri ili osam. Uz HHI indeks, najčešće se koristi kao pokazatelj koncentriranosti tržišta. Često se koristi u kombinaciji sa HHI indeksom.

Vrijednost koncentracijskog omjera kreće se u rasponu od 0 do 100%. Što mu je vrijednost veća, to je tržište koncentriranije. Ako je vrijednost 0 to znači da na tržištu postoji velik broj jednakih poduzeća. Kada je vrijednost 100% radi se o monopolu.

Formula za izračun koncentracijskog omjera:

$$CR = \frac{\sum_{i=1}^r x_i}{\sum_{i=1}^N x_i}$$

gdje je : N - broj poduzeća na temelju kojih se mjeri koncentracija,

Xi – pojedinačna vrijednost na temelju koje se mjeri koncentracija.

Koncentracijski omjer reda r uređenog niza s N članova izračunava se tako da se zbroje r vrijednosti od njih N i da se taj zbroj podijeli sa zbrojem N vrijednosti. Pri tome se pretpostavlja da su sve vrijednosti pozitivne i uređene po veličini od najveće do najmanje. Koncentracijski omjer poprima vrijednosti između 1/N i 1. Ako su sve vrijednosti međusobno jednake, vrijednost je omjera jednaka 1/N. Omjer poprima vrijednost 1 ako su sve vrijednosti,

osim posljednje, jednake nula. Omjer se često rabi kao indikator stupnja monopolizacije tržišta.⁴¹

3.3.3. Herfindhal-Hirschmanov indeks

HHI indeks predstavlja apsolutnu mjeru koncentracije. Koristi se za izračun omjera između ukupnog broja poduzeća na tržištu i relativne veličine poduzeća. S tim da je veličina poduzeća izražena tržišnim udjelom koji poduzeće ostvaruje na tom tržištu prodajom proizvoda ili usluge. HHI indeks je pokazatelj stupnja monopolizacije tržišta.

Postoje dvije vrste HHI indeksa i to ukupni i djelomični. Razlikuju se u prikupljenim podacima o tržišnim udjelima poduzeća sa tržišta koji su potrebni za izračun.

Ukupni HHI – koristi se kada je moguće prikupiti sve potrebne podatke o poduzećima sa tržišta koje se istražuje i njihovim tržišnim udjelima.

Djelomični HHI – koristi se kada nije moguće prikupiti sve potrebne podatke o poduzećima sa malim tržišnim udjelima. To neće značajno utjecati na ukupni rezultat jer je indeks konstruiran na način da mjerilo daje poduzećima sa većim tržišnim udjelom proporcionalnu veću težinu. Tako se djelomični HHI svejedno može koristiti jer nema značajnog utjecaja na ukupni izračun HHI.

Računa se kao zbroj kvadrata pojedinačnih tržišnih udjela poduzetnika koji djeluju na nekom tržištu. Formula za izračun HHI indeksa je sljedeća:

$$HHI = \sum_{i=1}^n x_i^2$$

gdje je: x^2 – tržišni udio poduzeća na tržištu,

n – ukupan broj poduzeća na tržištu.

Vrijednosti HHI se kreću od 0 do 10 000. Kada je vrijednost **ispod 1000** onda je koncentracija na tržištu niska, kada se vrijednost kreće u rasponu **od 1000 do 1800**, onda je umjerena koncentracija, a kada je vrijednost **iznad 1800** onda se kaže da je tržište visoko koncentrirano.

⁴¹ Ibid., str. 124.

Kada se uspoređuju HHI i koncentracijski omjer, kao apsolutne mjere koncentracije, može se zaključiti da je HHI pokazatelj bolji jer uzima u obzir sve tržišne udjele sa tržišta, i male i velike, dok koncentracijski omjer za izračun koristi samo tržišne udjele najvećih poduzeća.

4. TRŽIŠTE REVIZIJSKIH USLUGA

4.1. Karakteristike revizijskog tržišta u SAD-u i njegova koncentracija

Od početka 40-ih godina 20. stoljeća do nedavno, u SAD-u, kreiranje revizijskih standarda bila je funkcija Američkog instituta ovlaštenih javnih računovođa, odnosno AICPA-e (American Institute of Certified Public Accountants). 2002. godine, uveden je Američki Zakon Sarbanes-Oxley poznat pod nazivom SOX. Prihvaćanjem SOX-a stvoren je novi regulatorni sustav za revizore javnih poduzeća. Prvi korak bilo je poboljšanje kvalitete računovodstvenih informacija. Nakon uvođenja SOX zakona, regulatorne agencije SAD-a su postavile Odbor za nadzor računovodstva javnih poduzeća (PCAOB – Public Company Accounting Oversight Board) kao odgovorno tijelo za postavljanje revizijskih standarda i nadgledanje revizijske profesije. Uspostavljanjem PCAOB-a, središnji fokus revizorove odgovornosti i izvješća za revizije javnih poduzeća je prebačen na reviziju koja se provodi u skladu sa standardima PCAOB-a.

Koncentracija na revizijskom tržištu u SAD-u se od 1988. samo povećavala, pogotovo na tržištu velikih nacionalnih i multinacionalnih kompanija. Prema istraživanju GAO⁴², u 2002. godini, velika četvorka je vršila preko 97% revizija svih velikih javnih poduzeća sa prihodima preko 250 milijuna dolara, dok se druge revizijske tvrtke susreću sa preprekama ulaska na tržište. Revizije javnih poduzeća su tako obavljali PricewaterhouseCoopers (34%), Deloitte & Touche (24%), Ernst & Young (23%), KPMG (18%) i ostali. Kada se uspoređi top 25 revizijskih poduzeća prema prihodu, partnerima i ljudskim resursima, velika četvorka uopće nema konkurenata, što potiče zabrinutost zbog nedostatka učinkovite konkurencije na tržištu revizije. Prepreke kao što su veličina, nedostatak kapaciteta, globalna rasprostranjenost, iskustvo i stručnost stvaraju malim i srednjim poduzećima poteškoće u konkuriranju velikima. Novo istraživanje GAO-a⁴³, iz 2006, donijelo je slične zaključke. Ustanovilo se da su najveće

⁴² United States General Accounting Office (GAO-03-864), (2003): Public Accounting Firms: Mandated Study on Consolidation and Competition., str. 22. Dostupno na: <https://www.gao.gov/new.items/d03864.pdf> (02.09.2019).

⁴³ United States General Accounting Office (GAO-08-163), (2008): Audits of Public Companies: Continued

revizijske tvrtke prikupile 94% svih naknada koje su platila javna poduzeća u 2006. godini, što je za samo dva posto manje u odnosu na 2002. godinu kada je taj postotak iznosio 96%. Rezultati istraživanja pokazuju da je tržište i dalje visoko koncentrirano, točnije, da na tržištu vlada tijesan oligopol.

Danas, u SAD-u, Velika četvorka revidira 97% ukupnog tržišta. Postotak tržišne koncentracije je čak puno izraženiji u određenim industrijama gdje jedna ili dvije firme dominiraju tržištem.

4.2. Karakteristike revizijskog tržišta u EU i njegova koncentracija

U Europi postoji potreba za poboljšanjem kvalitete i usporedivosti revizija financijskih izvještaja i revizijskih izvješća na temelju Međunarodnih revizijskih standarda (MRevS). MRevS je razvio Odbor za međunarodne standarde revidiranja i izražavanja uvjerenja (IAASB) pri Međunarodnom udruženju računovođa (IFAC). Tako Europska komisija u Zelenoj knjizi naglašava značaj razmatranja MRevS-a kao polazišta za standarde koji će se koristiti u zakonskoj reviziji. Cilj i plan Europske komisije je učvrstiti zakonsku reviziju u skladu s rastućim isticanjem integracije europskih tržišta kapitala. Sve to zahtijeva unaprjeđenje kvalitete financijskog izvještavanja i učvršćivanje kvalitete revizije u EU. Europska komisija postiže svoje ciljeve harmonizacije pomoću dva glavna instrumenta: direktiva, koje zemlje članice moraju ugraditi u svoje zakone, i uredbi, koje postaju zakonom u cijeloj Europskoj uniji bez potrebe usvajanja kroz nacionalno zakonodavstvo. Direktive o pravu trgovačkih društava, koje su najznačajnije za računovodstvo, Četvrta su i Sedma direktiva. U reviziji najznačajnija je Osmo direktiva (84/253/EEC) i Direktiva Vijeća (89/84/EEC).⁴⁴

Europski parlament i države članice su 17. studenoga 2013.godine postigle dogovor o prijedlogu Direktive zakonskoj reviziji kojom će se dopuniti Direktive iz 2006. godine te prijedlog o posebnoj regulaciji revizije za subjekte od javnog interesa, koji je usvojen u travnju, 2014. godine. Zbog nedostataka na revizijskom tržištu, koji su osobito došli do izražaja izbijanjem financijske krize došla je do izražaja i potreba za novom regulacijom iz područja zakonske revizije. Između ostaloga, uočene slabosti revizijskog tržišta odnose se na visoku koncentraciju tržišta u kojemu dominira „velika četvorka“ te nedostatak izbora

Concentration in Audit Market for Large Public Companies Does Not Call for Immediate Action., str.16.
Dostupno na: <https://www.gao.gov/new.items/d08163.pdf> (02.09.2019).

⁴⁴ Soltani, B., (2010): Revizija: međunarodni pristup. Zagreb: Mate d.o.o., str. 160.

revizora. Pokazalo se da zbog velike povezanosti ovlaštenog revizora ili revizorskog društva i klijenata koji se temelje, između ostaloga, i na obavljanju nerevizijskih usluga, te zbog dugotrajnih revizijskih angažmana, postoje ozbiljne prijetnje neovisnosti revizora, sukoba interesa, te smanjena sposobnost revizora da provodi profesionalni skepticizam, što u velikoj mjeri umanjuje kvalitetu obavljenih revizija.⁴⁵ Nova pravila koja se nalaze u Direktivi odnose se na uvođenje dodatnih zahtjeva za neovisnost revizora, promjene u revizorovom izvješću, jačanje odgovornosti tijela za javni nadzor, harmonizaciju sankcije u slučaju nepoštivanja zakona i tako dalje. Što se tiče revizora koji obavljaju reviziju subjekata od javnog interesa, uvela se obvezna rotacija revizora, zabrana obavljanja nerevizijskih usluga, struktura naknada koje revizori primaju kada revidiraju subjekte od javnog interesa i tako dalje.

Kako je navedeno u istraživanju⁴⁶, Europska komisija je 2011. godine ukazala na rizik povećanja koncentracije na Europskom revizijskom tržištu. Mala i srednja revizijska poduzeća se sve više udaljavaju od revizije društava koja su usmjerena na tržište kapitala što dovodi do manjka konkurencije na revizijskom tržištu za velika oligopolska poduzeća. Koncentracija revizijskih poduzeća na Europskom tržištu, koje se može nazvati oligopolskim tržištem nekoliko velikih revizijskih poduzeća, nije nacionalni fenomen nego se može empirijski demonstrirati u mnogim zemljama članicama.

Prema Izvješću Europske komisije⁴⁷ iz 2015. godine, prosječni tržišni udio Velike četvorke bio je približno 70% u broju zakonskih revizija subjekata od javnog interesa (na temelju 28 država članica). Kada se promatra s obzirom na promet, tržišna koncentracija Velike četvorke iznosi 80% (na temelju 21 države članice). Velika četvorka drži koncentrirani oligopol u 11 država članica u pogledu zakonskih revizija i u 15 država članica u pogledu prometa. Također, u pogledu prometa ima preko 90% tržišnog udjela u šest država članica. Stoga Velika četvorka spada u četiri najveća revizijska društva u većini država članica EU.

⁴⁵ Sever Mališ, S., Žager, L., (2014): Reforma revizijskog tržišta u Europskoj uniji. Revizija – eksterna revizija, Stručni članak UDK 756.6. Računovodstvo i financije 10/2014., str. 69.

⁴⁶ Sever Mališ, S., Brozović, M., (2015): Audit market concentration – evidence from Croatia. Ekonomski vjesnik/Econviews, 2/2015., str. 352-353. Dostupno na: https://www.virtusinterpress.org/IMG/pdf/AUDIT_MARKET_CONCENTRATION_IN_EUROPE_AND_ITS_I_NFLUENCE_ON_AUDIT_QUALITY_by_Patrick_Velte_Markus_Stiglbauer.pdf (02.09.2019).

⁴⁷ Europska komisija, (2017): Izvješće komisije vijeću, europskoj središnjoj banci, europskom odboru za sistemske rizike i europskom parlamentu o praćenju kretanja na tržištu EU-a za pružanje usluga zakonske revizije subjektima od javnog interesa u skladu s člankom 27. Uredbe (EU) 537/2014. Dostupno na: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/ALL/?uri=CELEX%3A52017DC0464> (02.09.2019).

Istraživanjem europskog parlamenta⁴⁸ koje analizira utjecaj reforme na tržišnu koncentraciju kao i konkurentnost na tržištu, je ustanovljeno da je ukupna koncentracija na tržištu nakon provođenja reforme ostala približno ista, dok se koncentracija u skoro pola zemalja članica smanjila.

4.3. Revizijsko tržište u Republici Hrvatskoj

Prema Izvješću o nadzoru i provjeri kvalitete rada revizorskih društava/samostalnih revizora i ovlaštenih revizora za nadzornu godinu 2016./2017.⁴⁹, ukupan broj revizijskih angažmana je bio 1684, od čega se 1239 odnosilo na subjekte od javnog interesa, ukupan broj zaposlenih ovlaštenih revizora je bio 160 te je postojalo 217 revizijskih društava. Prema najnovijim podacima hrvatske revizorske komore, na hrvatskom tržištu aktivno je 231 revizijsko društvo, 496 ovlaštenih revizora i 26 asistenata u reviziji.

U Hrvatskoj postoji nekoliko istraživanja koja se odnose na problematiku koncentracije na revizijskom tržištu (Žaja, 2012; Sever Mališ, 2015; Bilobrk, 2018;).

Analiza⁵⁰ revizijske koncentracije u Hrvatskoj od 2008. do 2013. godine, koja se zasniva na nasumičnom odabiru poduzeća sa Zagrebačke burze, koristeći standardne mjere koncentracije, HHI, Gini koeficijent i koncentracijski omjer, došla je do sljedećih zaključaka. Naime, razina koncentracije je bila najniža u slučajevima kada se tržišni udio poduzeća mjerio prema broju klijenata, tako se došlo do rezultata da tržište nije koncentrirano. Dok mjerenje tržišnog udjela pomoću reprezentativnijih mjera kao što su veličina klijenta, daje drugačije rezultate. Kada se tržišni udio mjerio prema ukupnim prihodima klijenata, onda je tržište srednje do visoko koncentrirano te se koncentracija smanjivala u periodu od pet godina. Treba uzeti u obzir da se istraživanje temeljilo na nasumičnom odabiru poduzeća sa burze, a ne na svima. Ukupni rezultati empirijskog istraživanja pokazuju da na revizijskom tržištu u Hrvatskoj dominiraju velika revizijska poduzeća koja veći klijenti favoriziraju u odabiru. To ne znači nužno da takva koncentracija negativno utječe na kvalitetu revizije ili revizorovu

⁴⁸ Willekens, M., Dekeyser, S., Simac, I., (2019): EU Statutory Audit Reform : Impact on costs, concentration and competition. Policy Department for Economic, Scientific and Quality of Life Policies. European Parliament. PE 631.057 – Travanj, 2019.

⁴⁹ Hrvatska revizorska komora, Izvješće o nadzoru i provjeri kvalitete rada revizorskih društava/samostalnih revizora i ovlaštenih revizora za nadzornu godinu 2016./2017. Dostupno na: http://www.revizorska-komora.hr/pdf/Nadzor/Izvjesce%20o%20nadzoru%202016_2017_171017.pdf (02.09.2019).

⁵⁰ Sever Mališ, S., Brozović, M., (2015): Audit market concentration – evidence from Croatia. Ekonomski vjesnik/Econviews, 2/2015., str. 352-353.

neovisnost, ali može poslužiti kao poticaj za analizu kojom bi se istražili potencijalni negativni efekti.⁵¹

Prema istraživanju⁵² iz 2012.godine koje je provedeno na podacima iz 2010. i 2011. godine, tržište revizijskih usluga u Hrvatskoj ima obilježja oligopola. Dominiraju četiri velika revizorska društva, odnosno Velika četvorka u koju spadaju Deloitte & Touche, Ernst&Young, KPMG te PricewaterhouseCoopers. Ostali dio tržišta revidiraju mala i srednja lokalna revizijska društva. Velika četvorka dominira i posjeduje prosječno 90% tržišnog udjela.

Najnovije istraživanje⁵³ pokazuje da tržište nije koncentrirano u pogledu broja klijenata te da je poprilično konkurentno. Na tržištu djeluje velik broj društava od kojih ni jedno ne posjeduje značajan tržišni udio. Uočena je pozitivna veza između veličine klijenta i veličine revizijskog društva odnosno veća poduzeća uglavnom revidiraju velika revizijska društva.

Zahtjevi u pogledu obavljanja zakonske revizije subjekata od javnog interesa značajno su se promijenili uvođenjem novoga Zakona o reviziji⁵⁴. Zbog složenijih zahtjeva koji se postavljaju pred revizore subjekata od javnog interesa postoji mogućnost da mnoga manja revizorska društva izađu s tog tržišta te da se koncentracija na tržištu revizijskih usluga u Hrvatskoj još više poveća.

4.4. Nastanak i obilježja Velike četvorke

Velika četvorka su četiri najveće revizijske tvrtke na svijetu. Pružaju širok spektar računovodstvenih i revizijskih usluga, uključujući eksternu reviziju, porezne usluge, poslovno upravljanje i savjetovanje te procjena i kontrola rizika. Revizorima i računovođama diljem svijeta pružaju mogućnost zapošljavanja i razvijanja karijere. Danas Velikoj četvorci pripadaju Deloitte, KPMG, Ernst&Young te PricewaterhouseCoopers. Oni revidiraju velik broj javnih i privatnih poduzeća širom svijeta. U SAD-u provode reviziju u više od 80% poduzeća.

⁵¹ Ibid., str.352.

⁵² Žaja, J., (2012): Diplomski rad - Analiza koncentracije na tržištu revizijskih usluga. Ekonomski fakultet u Splitu.

⁵³ Bilobrk, A., (2018): Diplomski rad – Analiza koncentracije na tržištu revizijskih usluga u Hrvatskoj. Ekonomski fakultet u Splitu

⁵⁴ Narodne novine (2018): Zakon o reviziji, Narodne novine d.d. Zagreb, broj 127/17.

Velika četvorka je prije bila poznata kao „Big eight“ koju su činili: Arthur Andersen, Arthur Young & Co., Coopers & Lybrand, Ernst & Whinney, Deloitte, Haskins & Sells, KPMG, Touche Ross i Price Waterhouse. Nakon niza konsolidacija i udruživanja nastala je Velika četvorka, koja je poznata i danas.

Prvo spajanje je bilo 1989. godine, kada se osam velikih spojilo u šest velikih. Ernst & Whinney su se spojili sa Arthur Young i formirali Ernst&Young, a Haskins & Sells su se spojili sa Touche Ross i formirali Deloitte Touche. Zatim se, 1998. godine, Price Waterhouse spojio sa Coopers & Lybrand i formirao PricewaterhouseCoopers, poznat pod nazivom PwC, čime se velikih 6 smanjilo na velikih pet. Slomom Arthura Andersena 2002. godine, na tržištu su ostala četiri velika revizijska poduzeća poznata pod nazivom „Big Four“.

Deloitte- Deloitte Touche Tohmatsu Limited

Deloitte je osnovao William Deloitte 1845. godine u Londonu. Nakon serije udruživanja i konsolidacija sada djeluje pod imenom Deloitte Touche Tohmatsu Limited. Danas je poznato kao jedno od najuspješnijih poduzeća na svijetu.

To je globalna organizacija tvrtki članica posvećenih izvrsnosti u pružanju profesionalnih usluga i savjeta. Zahvaljujući globalnoj mreži tvrtki članica u više od 150 zemalja, raspolaže vrhunskim svjetskim ekspertima pomoću kojih pomaže uspješnosti svojih klijenata u njihovom poslovnom okruženju. Zapošljava oko 245.000 djelatnika u više od 600 ureda diljem zemlje. Pruža usluge u četiri profesionalna područja: reviziji, poreznom savjetovanju, poslovnom savjetovanju i financijskom savjetovanju.

Deloitte u Hrvatskoj pruža profesionalne usluge putem poduzeća Deloitte d.o.o. i Deloitte Savjetodavne usluge d.o.o., koje su obje članice regionalne organizacije Deloitte. Deloitte Hrvatska je jedna od najvećih tvrtki za pružanje usluga revizije, poreznog savjetovanja, poslovnog savjetovanja, upravljanja rizicima i financijskog savjetovanja. Zapošljava više od 200 stručnjaka iz hrvatske i specijaliziranih stručnjaka iz inozemstva.

U 2018. godini Deloitte je poslovao sa 35,2 milijarde dolara prihoda. U protekle četiri godine je postigao rast u prosjeku za 7%.

KPMG – Klynveld, Peat, Marwick, Goerdeler

Prvi osnivač poduzeća je William Barclay Peat, koji je 1870.godine osnovao računovodstvenu tvrtku u Londonu. 1911. godine ta tvrtka se spojila sa drugim poduzećima i formirala Peat

Marwick & Co. Zatim je slijedilo još nekoliko udruživanja sa računovodstvenim firmama, sve dok na kraju, u SAD-u, 1987. godine, KMG i Pear Marwick se udružuju i formiraju tvrtku pod nazivom KMPG. Taj naziv se kroz godine mijenjao, ali je 1999. ponovno izmijenjen u KMPG.

Tvrtke članice KMPG-a su locirane u 155 zemalja i zapošljavaju oko 198.000 djelatnika diljem svijeta. KPMG je globalna mreža računovodstvenih i revizijskih tvrtki koje pružaju usluge revizije, poreznog i poslovnog savjetovanja i uvid u industrije da pomognu organizacijama svladati rizike i poslovati u dinamičnim i izazovnim uvjetima. Također pomaže organizacijama i tvrtkama u ispunjavanju zahtjeva da se razviju i dodaju vrijednost njihovim klijentima.

KPMG u Hrvatskoj je registriran pod nazivom KPMG Hrvatska d.o.o. Sastoji se od 7 hrvatskih partnera i oko 180 djelatnika. Danas u Hrvatskoj djeluje i preko dviju kompanija za profesionalne usluge, a to su KPMG Croatia d.o.o. i KPMG savjetovanje d.o.o.

U 2018. godini, KPMG je ostvario prihod od 29 milijardi dolara te je postigao rast od 7,1%

Ernst & Young – E&Y

Ernst & Young je nastao spajanjem tvrtki Arthur Young i Ernst & Whinney 1989. godine. Posluju sa sjedištem u Londonu. Osnivači su Arthur Young i Alwin C. Ernst.

Ernst & Young je najviše globalno upravljano poduzeće od svih poduzeća koja pripadaju velikoj četvorci. Tvrtke članice su locirane u više od 150 zemalja diljem svijeta. E&Y zapošljava preko 260.000 djelatnika u više od 700 ureda. Usluge koje nudi su usluge osiguranja, financijske revizije, poreza, savjetovanja i konzaltinga.

E&Y Hrvatska d.o.o. u pruža profesionalne usluge od 1991. godine. Član je Ernst & Young global Limited, kao i drugo društvo u Hrvatskoj odnosno E&Y savjetovanje d.o.o. čije se sjedište nalazi u Zagrebu sa 5 partnera i oko 130 stručnih djelatnika.

U 2018. godini E&Y su poslovali sa 34,8 milijardi dolara prihoda te su ostvarili rast od 7,4 %.

PricewaterhouseCoopers – PwC

PwC je osnovan 1998. godine i to spajanjem Coopers&Lybrand i Price Waterhouse. Ime je skraćeno 2010. godine u PwC.

PwC je brend pod kojim su tvrtke PricewaterhouseCoopers International Limited – PwCIL, koje pružaju stručne usluge. Zajedno one čine PwC mrežu, koja se sastoji od tvrtki koje predstavljaju odvojene pravne osobe. PwC zapošljava oko 237.000 zaposlenika u preko 150 zemalja i preko 776 ureda.

PwC prve urede u Hrvatskoj otvara 1997. godine. PwC Hrvatska zatim 2012.godine osniva novu pravnu osobu pod nazivom PricewaterhouseCoopers Savjetovanje d.o.o. u čije klijente spadaju neki od najvećih hrvatskih multinacionalnih poduzeća. Usluge koje pružaju se poredne i regulatorne usluge, revizija i računovodstveno poslovanje te poslovno savjetovanje.

U 2018. godini PwC je ostvario prihod od ukupno 41,3 milijuna dolara i rast prihoda od 7%.

4.5. Revizijska društva i sudske tužbe

Strah od sudskog spora uslijed revizijskog neuspjeha je jedan od najvećih izazova s kojim se susreće revizijska profesija. Revizor, kao izvor pouzdanih informacija, je važan iz dva razloga. Prvi se odnosi na tržišni mehanizam. Revizor može pomoći regulatornim silama financijskih tržišta da poboljšaju funkcioniranje tržišne ekonomije i postignu ekonomsku učinkovitost ohrabrivanjem odgovarajuće raspodjele resursa. Drugi razlog se odnosi na revizora i njegovu ulogu pružanja točnih i pouzdanih informacija korisnicima. Revizor mora donijeti odgovarajuće odluke kako revizorska tvrtka ne bi postala predmet tužbi tržišnih regulatornih agencija, dioničara poduzeća i drugih. Ekonomski i zakonski mehanizmi koji kontroliraju revizorovu ulogu u tržišnoj ekonomiji nisu samo nužni, nego su i zahtijevani za funkcioniranje tržišta kapitala.⁵⁵ Regulatorima i javnosti je potrebno uvjerenje da revizor obavlja svoj posao na kvalitetan način. Sudska tužba može narušiti ugled tvrtke po pitanju kvalitete ili čak izgurati revizora s tržišta. U današnjem okruženju revizori su izloženi potencijalnim sudskim tužbama iz raznih izvora. To mogu biti klijenti, menadžment, neki drugi korisnici revidiranih izvještaja te tržišni regulatori. Učestalost i troškovi sudskih sporova su se dramatično povećali. Velik broj sudskih tužbi pokazuju spremnost investitora i drugih korisnika za traženje povrata gubitka od revizora. Revizor može imati indirektno i direktne troškove. Direktni trošak je sama isplata odštete, a indirektni mogu biti utrošeno vrijeme menadžmenta ili gubitak ugleda te gubitak klijenata. Revizori ponekad, da bi zaštitili svoj ugled i da bi spriječili isplate odšteta, koriste menadžerske strategije da bi procijenili potencijalne klijente i odustali od rizičnih klijenata.

⁵⁵ Soltani, B., (2010): Revizija: međunarodni pristup. Zagreb: Mate d.o.o., str. 474.

Zakonsko okruženje profesionalne zloupotrebe postalo je složenije. Broj sudskih tužbi i visina naknada su ostali visoki. Postoji nekoliko čimbenika koji su utjecali na povećanje broja tužbi protiv revizora. Sve uključene strane u tržišnoj ekonomiji snose troškove sudskih sporova za revizore u okviru povećanja naknada i sudskih troškova. Razlozi za takav razvoj događaja su:⁵⁶

- Povećana složenost poslovnog svijeta kao rezultat globalizacije tržišta kapitala,
- Povećana veličina poslovanja te raznolikost i složenost aktivnosti,
- Promjene u informacijskoj tehnologiji stvaraju rizike za revizore i zahtijevaju nove vještine za obavljanje revizije,
- Povećana složenost računovodstvenih standarda zbog njihove raznolikosti i korištenja inovativnih financijskih instrumenata. To također utječe na sudske odluke zbog nedostatka jasnog razumijevanja i znanja kod sudaca u tehničkim područjima računovodstvenih i revizijskih problema,
- Očekivanja javnosti o revizorovoj odgovornosti su se povećala te su razjašnjena s rastućom svijesti o odgovornostima javnih računovođa od strane korisnika financijskih izvještaja,
- Povećana briga regulatora o njihovim odgovornostima zaštite interesa investitora,
- Sposobnost odvjetnika tužitelja u stvaranju kreativnijih argumenata za opravdavanje revizorove odgovornosti u slučajevima tvrtki koje su proglasile bankrot ili onih koje imaju slabe financijske rezultate,
- Povećana upotreba koncepcija „dubokih džepova“ za revizorovu odgovornost, zajedno sa solidarnom odgovornošću u tržišnoj ekonomiji zbog nepostojanja javne zaštite pogođenih stranaka koje mogu podignuti sudske tužbe protiv bilo koga tko može pružiti naknadu, bez obzira na to čija je bila krivnja,
- Nedostatak jasne strategije obrane u ime računovodstvenih tvrtki i njihove volje za rješavanjem svojih pravnih problema van suda kako bi pokušale održati svoj ugled i izbjeći velike sudske troškove.

Pored zabrinutosti o sudskim sporovima revizijska poduzeća se susreću i s promjenjivim pritiscima tržišta, sve većom konkurencijom, većim očekivanjima javnosti, nižim naknadama i potrebom da ponude dinamičnu kombinaciju usluga kao odgovor na promjenjivu potražnju.

⁵⁶ Ibid., str. 475.

Da bi preživjele, revizijske tvrtke moraju konstantno poboljšavati učinkovitost i efikasnost revizijskog procesa.

4.6. Utvrđivanje cijene revizije

Cijena usluge revizije igra važnu ulogu u odabiru revizijskog društva. Nekada su minimalne cijene revizijskih usluga bile zakonski regulirane, odnosno propisane tarifom od strane Hrvatske revizorske komore koje su se revizorska društva morala pridržavati.⁵⁷ Nakon ukidanja te tarife došlo je do liberalizacije tržišta pa revizorska društva sama zaračunavaju cijene revizijskih usluga odnosno prepuštena su zakonu ponude i potražnje pri formiranju cijena. Ograničenja u vidu minimuma ili maksimuma nema, sve ovisi o ugovoru.

Pri utvrđivanju cijene revizije ulogu mogu imati sljedeći čimbenici:

- **Veličina klijenta** koja se najčešće mjeri visinom prihoda, ili točnije vrijednošću imovine.
- **Složenost klijenta** čimbenik je koji je relativno teže kvantificirati od prethodnoga. Složenim klijentom se uobičajeno smatra onaj koji ima velik broj podružnica, dislocirane poslovne jedinice, velik broj neuobičajenih transakcija, složen sustav internih kontrola, specifičnu strukturu imovine te podružnice koje obavljaju različite djelatnosti.
- **Profitabilnost klijenta** utječe na cijenu najčešće onda kada je klijent izrazito neprofitabilan. Tada revizor mora angažirati više resursa zato što očekuje nepravilnosti u financijskim izvještajima. S druge strane, klijent može zahtijevati nižu cijenu, jer pristupa intenzivnijoj racionalizaciji troškova.
- **Vlasništvo** podrazumijeva broj subjekata koji sudjeluju u vlasništvu klijenta. Što je veći broj vlasnika to je viša cijena revizije.
- **Vrijeme** se odnosi na razdoblje u kojemu klijent obavlja reviziju i rok u kojem zahtijeva revizijsko mišljenje. Uobičajeno će cijena revizije biti viša u razdoblju od siječnja do lipnja te ukoliko je vrijeme izdavanja mišljenja relativno kratko.
- **Lokacija revizora** također utječe na cijenu, cijena revizije je u određenim regijama pojedinih zemalja viša nego u drugim, što je ponajprije rezultat viših dohodaka zaposlenika u revizijskim tvrtkama u tim regijama u usporedbi s dohotkom u drugim regijama.

⁵⁷ Narodne novine, (2007): Tarifa revizorskih usluga, Narodne novine d.d. Zagreb, broj 513-10/07-1.

- **Velicina revizijskih tvrtki** utječe na cijenu revizije tako da velike revizijske tvrtke zaračunavaju više naknade od malih lokalnih tvrtki.

Prema Zakonu o reviziji⁵⁸:

- Iznos naknade za obavljanje zakonske revizije ne smije biti podložan nikakvom obliku uvjetovanja te ne smije ovisiti niti biti povezan s pružanjem dodatnih usluga revidiranom subjektu.
- Naknada za revizorska društva koja obavljaju zakonsku reviziju subjekata od javnog interesa mora biti u skladu s Uredbom (EU) br. 537/2014⁵⁹.

Prema članku 63., Zakona o reviziji, revizorsko društvo koje obavlja zakonsku reviziju subjekata od javnog interesa mora imati zaposlena u punom radnom vremenu najmanje tri ovlaštena revizora.

Prema članku 59., Zakona o reviziji, revizorsko društvo koje obavlja zakonsku reviziju subjekata od javnog interesa dužno je objaviti izvješće o transparentnosti u skladu s odredbama članka 13. Uredbe (EU) br. 537/2014.

U Uredbi (EU) br. 537/2014 je navedeno sljedeće: Ako ovlašteni revizor ili revizijsko društvo subjektu koji je predmet revizije, njegovom matičnom društvu ili društvima pod njegovom kontrolom, tijekom razdoblja od tri ili više uzastopnih financijskih godina pruža ne revizijske usluge, ukupni iznos naknada za takve usluge ne smije prelaziti 70% prosječnog iznosa naknada plaćenih u posljednje tri uzastopne financijske godine za usluge zakonske revizije subjekta koji je predmet revizije i, ako je to primjenjivo, njegova matičnog društva, društava pod njegovom kontrolom te konsolidiranih financijskih izvještaja te skupine poduzetnika.⁶⁰

Dalje, ako u svakoj od zadnje tri uzastopne financijske godine ukupne naknade primljene od subjekta od javnog interesa predstavljaju više od 15% ukupnih naknada koje su primili ovlašteni revizor ili revizijsko društvo ili, kada je to primjenjivo, revizor grupe koji obavlja zakonsku reviziju u svakoj od tih financijskih godina, takav ovlašteni revizor ili revizijsko društvo ili, ovisno o slučaju, revizor grupe, dužni su o toj činjenici obavijestiti revizijski odbor

⁵⁸ Narodne novine, (2017): Zakon o reviziji, Narodne novine d.d. Zagreb, broj 127/17.

⁵⁹ Europska komisija, (2014): Uredba (EU) br. 537/2014 europskog parlamenta i vijeća od 16. travnja 2014. o posebnim zahtjevima u vezi zakonske revizije subjekata od javnog interesa i stavljanju izvan snage Odluke Komisije 2005/909/EZ. Službeni list Europske unije. Bruxelles. Dostupno na: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/?qid=1559133718852&uri=CELEX:32014R0537>.

⁶⁰ Ibid., čl. 4.

te s revizijskim odborom raspraviti o prijetnjama svojoj neovisnosti i zaštitnim mehanizmima koji se primjenjuju za ublažavanje tih prijetnji. Revizijski odbor razmatra bi li revizijski angažman trebao biti podvrgnut provjeri kontrole kvalitete angažmana od strane drugog ovlaštenog revizora ili revizijskog društva prije izdavanja revizijskog izvješća. Ako naknada primljene od takvog subjekta od javnog interesa nastave premašivali 15% ukupnih primljenih naknada takvog ovlaštenog revizora ili revizijskog društva ili, ovisno o slučaju, revizor grupe koji obavlja zakonsku reviziju, revizijski odbor na temelju objektivnih razloga donosi odluku o tome hoće li ovlašteni revizor ili revizijsko društvo ili revizor grupe, tog subjekta ili skupine subjekata nastaviti obavljati zakonsku reviziju u dodatnom razdoblju koje u svakom slučaju ne smije biti dulje od dvije godine.⁶¹

Na temelju istraživanja⁶² koje je provedeno 2009. godine, na uzorku od 196 kompanija, njih 54 je javno objavilo naknadu za obavljenju reviziju. Istraživanje je pokazalo da su značajne determinante koje utječu na revizijske naknade veličina revidiranog subjekta, vrsta vlasništva i vrsta revizijskog društva. Veličina revizijskog društva je pozitivno povezana sa veličinom naknada. Na visinu naknada utječu i vrsta vlasništva i vrsta revizora ali znatno manje nego veličina revizijskog društva. Državno vlasništvo negativno utječe na visinu naknade dok pripadnost velikoj četvorci pozitivno utječe na visinu naknade. Najveću vrijednost koeficijenta ima varijabla vrsta revizora, odnosno rezultati istraživanja impliciraju da izbor revizijskog društva iz skupine Velika 4 povećava revizijske naknade za čak 189%.⁶³

Prema istraživanju⁶⁴ iz 2016., koje je provedeno na uzorku poduzeća koja su listala na Zagrebačkoj burzi u razdoblju od 2013. do 2014. godine, došlo se do zaključka da veličina revidiranog subjekta značajno utječe na visinu revizijskih naknada, te je potvrđen sklad sa dosadašnjim istraživanjima. Također se potvrđuje i značajnost i vrste vlasništva, gubitka i vrste revizijskog društva, što se može pripisati veličini uzorka društava koja su objavili visinu revizijske naknade. Pokazalo se da je manje od 30% obveznika revizije javno objavilo iznose revizijskih naknada.

U 2017. i 2018. godini, manje od 10% društava sa burze je objavilo visinu revizijske naknade. Dok je u istraživanju koje je obuhvatilo 2016. i 2017. godinu iznesen podatak o 33%

⁶¹ Ibid., čl. 4.

⁶² Vitezić, N., Vuko, T., Perić, H., (2016): Determinante revizijskih naknada u Republici Hrvatskoj. Posebno izdanje. Zbornik radova Ekonomskog fakulteta Sveučilišta u Mostaru, str., 375. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/203933>.

⁶³ Ibid., str. 386.

⁶⁴ Perić, H., (2016): Diplomski rad – Analiza revizijskih naknada i njihovo objavljivanje u Republici Hrvatskoj. Ekonomski fakultet u Splitu.

objavljenih revizijskih naknada, što bi se moglo pripisati veličini uzorka koji je skoro dva puta veći.

5. EMPIRIJSKA ANALIZA – ANALIZA KONCENTRACIJE NA TRŽIŠTU REVIZIJSKIH USLUGA

5.1. Definiranje uzorka i metodologije istraživanja

U empirijskom dijelu rada glavni cilj je odrediti razinu koncentracije na tržištu revizijskih usluga u Republici Hrvatskoj. Empirijska analiza se provodi na temelju podataka o poduzećima koja kotiraju na Zagrebačkoj burzi u 2017. i 2018. godini, i njihovim revizijskim poduzećima. Radi se o uzorku od 125 dioničkih društava i 36 revizijskih društava.

Podaci o poduzećima koja kotiraju na burzi, visini njihovog prihoda, imovine, o poduzećima koja ih revidiraju te visinama naknada su prikupljeni sa web stranica Zagrebačke burze, web stranica FINA-e te Sudskog registra Ministarstva pravosuđa RH. Ostali podaci za istraživanje su prikupljeni sa mrežnih stranica revizijskih društava, iz objavljenih izvješća o transparentnosti te stranica Hrvatske revizorske komore.

Za izračun koncentracije koristile su se sljedeće mjere: koncentracijski omjer, Herfindhal-Hirschmannov indeks (HHI) te Gini koeficijent.

5.2. Rezultati istraživanja

Istraživanje počinje navođenjem hipoteza, tablica i svih relevantnih podataka. Zatim se računaju koeficijenti koncentracije te se tumače rezultati i opovrgavaju ili prihvaćaju hipoteze.

5.2.1. Testiranje hipoteza

H1: Stupanj koncentracije na tržištu revizijskih usluga u Republici Hrvatskoj mjeren brojem klijenata je nizak.

Tablica 1. Tržište revizijskih usluga u RH u 2017. godini po broju klijenata

Revizijsko društvo		Udio na tržištu	Udio na tržištu ^2
PWC d.o.o.	28	23,14	535,48
Deloitte d.o.o.	26	21,49	461,72
KPMG d.o.o.	11	9,09	82,64
Ernst & Young d.o.o.	10	8,26	68,30
BDO d.o.o.	7	5,79	33,47
Šibenski Revicon d.o.o.	4	3,31	10,93
Leitner revizija d.o.o.	3	2,48	6,15
Revidas d.o.o.	3	2,48	6,15
HLB Revidicon d.o.o.	2	1,65	2,73
List d.o.o.	2	1,65	2,73
Revicon d.o.o.	2	1,65	2,73
HLB inženjerski biro d.o.o.	2	1,65	2,73
Mervis d.o.o.	2	1,65	2,73
Revitana d.o.o.	2	1,65	2,73
RSM Croatia d.o.o.	2	1,65	2,73
Revizija ReMar d.o.o.	1	0,83	0,68
Inženjerski biro-revizija d.o.o.	1	0,83	0,68
Revizija Kutleša d.o.o.	1	0,83	0,68
Interexpert Zagreb d.o.o.	1	0,83	0,68
Kopun revizije d.o.o.	1	0,83	0,68
Remira d.o.o.	1	0,83	0,68
UHY Rudan d.o.o.	1	0,83	0,68
Revidab d.o.o.	1	0,83	0,68
SKT Revizija d.o.o.	1	0,83	0,68
ANIS revizija d.o.o.	1	0,83	0,68
Consultum Komparić d.o.o.	1	0,83	0,68
Refinal d.o.o.	1	0,83	0,68
Antares revizija d.o.o.	1	0,83	0,68
Revizija Uzor d.o.o.	1	0,83	0,68
IRISnova d.o.o.	1	0,83	0,68
Nema podataka o revizoru	4	0,032	10,24
Ukupno	125	100	1166,72

Izvor: Izrada autora

Tablica 2. Mjere koncentracije u RH u 2017. godini prema broju klijenata

Mjere koncentracije	Vrijednosti
CR4	60,000
CR8	73,600
HHI	1166,72
GINI	0,66771

Izvor: Izrada autora

Prema tablici 1. Može se uočiti da velika četvorka u 2017. godini zauzima vodeća mjesta na revizijskom tržištu prema broju klijenata. PWC revidira najveći broj društava i to 28, slijedi ga Deloitte sa 26 društava, zatim KPMG sa 11 i Ernst & Young sa 10 klijenata.

Iz tablice 2. je vidljivo da tržišni udio prva 4 društva iznosi **60%**, a tržišni udio prvih 8 društava **73,60%**. Herfindhal-Hirschmannov indeks iznosi 1166,72 i pokazuje da je tržište revizijskih usluga mjereno brojem klijenata **umjereno koncentrirano**.

Tablica 3. Tržište revizijskih usluga u RH u 2018. godini po broju klijenata

Revizijsko društvo	Broj klijenata	Udio na tržištu	Udio na tržištu ^2
PWC d.o.o.	24	21,05	443,21
Deloitte d.o.o.	24	21,05	443,21
Ernst & Young d.o.o.	13	11,40	130,04
KPMG d.o.o.	10	8,77	76,95
BDO d.o.o.	9	7,89	62,33
RSM Croatia d.o.o.	4	3,51	12,31
HLB Revidicon d.o.o.	3	2,63	6,93
UHY Rudan d.o.o.	3	2,63	6,93
Šibenski Revicon d.o.o.	3	2,63	6,93
Leitner revizija d.o.o.	2	1,75	3,08
Revicon d.o.o.	2	1,75	3,08
Iaudit d.o.o.	2	1,75	3,08
HLB inženjerski biro d.o.o.	2	1,75	3,08
SKT Revizija i Mazars Cinotti d.o.o.	2	1,75	3,08
Revizija ReMar d.o.o.	1	0,88	0,77
Alpha Audit d.o.o.	1	0,88	0,77
Interexpert Zagreb d.o.o.	1	0,88	0,77
Vedanta audit d.o.o.	1	0,88	0,77
Mervis d.o.o.	1	0,88	0,77
ANIS revizija d.o.o.	1	0,88	0,77
Consultum Komparić d.o.o.	1	0,88	0,77
Revidens d.o.o.	1	0,88	0,77
Maričević revizija d.o.o.	1	0,88	0,77
Antares revizija d.o.o.	1	0,88	0,77
IRISnova d.o.o.	1	0,88	0,77
Nema podataka o revizoru	11	8,80	77,40
Ukupno	114	100	1086,080

Izvor: Izrada autora

Tablica 4. Mjere koncentracije u RH u 2018. godini po broju klijenata

Mjere koncentracije	Vrijednosti
CR4	56,800
CR8	72,000
HHI	1086,080
GINI	0,57878

Izvor: Izrada autora

Prema tablici 3. PWC i Deloitte u 2018. godini nude revizijske usluge po 24 klijenta i dijele prvo mjesto. Iza njih su Ernst & Young sa 13 klijenata i KPMG sa 10 klijenata. Peti je BDO sa 9 klijenata. Što znači da velika četvorka i u 2018. godini drži vodeću poziciju.

Tablica 4. pokazuje da tržišni udio prva četiri društva iznosi **56,80%**, a prvih osam društava **72%**. HHI indeks iznosi 1086,080 i pokazuje da je tržište revizijskih usluga u 2018. godini mjereno brojem klijenata **umjereno koncentrirano**.

S obzirom na prethodno izračunate mjere koncentracije prema broju klijenata, **odbija se hipoteza H1**: Stupanj koncentracije na tržištu revizijskih usluga u Republici Hrvatskoj mjereno brojem klijenata je nizak. Na temelju izračunatih mjera može se zaključiti da je stupanj koncentracije na tržištu revizijskih usluga u RH, mjereno brojem klijenata, u 2017. i 2018. godini **umjeren**.

Slijedi analiza koncentracije s obzirom na ukupni prihod i ukupnu imovinu klijenata u 2017. i 2018. godini.

H2: Mjereno prihodima i ukupnom imovinom revidiranog subjekta, tržište revizijskih usluga u Republici Hrvatskoj je umjereno do visoko koncentrirano.

U sljedećim tablicama prikazati će se revizijska društva i ukupni prihodi društava koja oni revidiraju, kao i njihov udio na tržištu te će se interpretirati dobivene mjere koncentracije.

Tablica 5. Tržište revizijskih usluga u RH u 2017. godini prema ukupnim prihodima klijenata

Revizijsko društvo	Ukupni prihodi	Udio na tržištu	Udio na tržištu ^2
PWC d.o.o.	43.323.631.304	35,40	1253,31
Ernst & Young d.o.o.	28.748.813.013	23,49	551,89
Deloitte d.o.o.	22.678.674.943	18,53	343,44
KPMG d.o.o.	13.386.075.218	10,94	119,65
BDO d.o.o.	5.458.749.208	4,46	19,90
HLB Revidicon d.o.o.	1.460.051.430	1,19	1,42
Revizija ReMar d.o.o.	1.406.028.454	1,15	1,32
Leitner revizija d.o.o.	1.310.324.502	1,07	1,15
List d.o.o.	635.292.412	0,52	0,27
Inženjerski biro-revizija d.o.o.	521.812.523	0,43	0,18
Revizija Kutleša d.o.o.	456.307.189	0,37	0,14
Revicon d.o.o.	402.922.319	0,33	0,11
Interexpert Zagreb d.o.o.	380.203.401	0,31	0,10
Kopun revizije d.o.o.	347.802.626	0,28	0,08
Remira d.o.o.	328.055.248	0,27	0,07
Revidas d.o.o.	243.084.552	0,20	0,04
UHY Rudan d.o.o.	226.180.475	0,18	0,03
HLB inženjerski biro d.o.o.	181.912.527	0,15	0,02
Mervis d.o.o.	180.370.456	0,15	0,02
Šibenski Revicon d.o.o.	138.071.647	0,11	0,01
Revitana d.o.o.	121.901.796	0,10	0,01
Revidab d.o.o.	96.854.705	0,08	0,01
SKT Revizija d.o.o.	86.456.491	0,07	0,005
ANIS revizija d.o.o.	74.150.352	0,06	0,004
Consultum Komparić	61.853.219	0,05	0,003
Refinal d.o.o.	55.689.241	0,05	0,002
RSM Croatia d.o.o.	50.850.396	0,04	0,002
Antares revizija d.o.o.	7.076.748	0,01	0,00003
Revizija Uzor d.o.o.	4.970.872	0,004	0,00002
IRISnova d.o.o.	1.436.606	0,001	0,000001
Ukupno	122.375.603.872	100	2293,185

Izvor: Izrada autora**Tablica 6.** Mjere koncentracije u RH u 2017. godini prema ukupnim prihodima klijenata

Mjere koncentracije	Vrijednosti
CR4	88,365
CR8	96,238
HHI	2293,185
GINI	0,84554

Izvor: Izrada autora

Prema podacima iz tablice 5. vidljivo je da PWC sa preko 43 milijarde kuna zauzima prvo mjesto u tablici i to sa puno većim iznosom od ostalih, iza njega su Ernst & Young sa preko 28 milijardi i Deloitte sa preko 22 milijarde kuna ukupnih prihoda.

Iz tablice 6. se može vidjeti da tržišni udio prva četiri društva iznosi **88,36 %**, a prvih osam **96,24%** što je izrazito visoka koncentracija. HHI indeks iznosi 2293,185 i ukazuje da je tržište revizijskih usluga mjereno ukupnim prihodima u 2017. godini **visoko koncentrirano**. Ginijev koeficijent je prilično visok sa 0,85 te ukazuje na to da prihod **nije ravnomjerno raspoređen** između revizijskih društava odnosno ukazuje na prisutnost visoke koncentracije.

Tablica 7. Tržište revizijskih usluga u RH u 2017. godini prema ukupnoj imovini klijenata

Revizijsko društvo	Ukupna imovina	Udio na tržištu	Udio na tržištu ^2
Deloitte d.o.o.	158.954.399.587	35,69	1273,99
KPMG d.o.o.	115.055.000.854	25,84	667,47
PWC d.o.o.	95.342.697.052	21,41	458,35
Ernst & Young d.o.o.	55.127.778.947	12,38	153,24
BDO d.o.o.	6.235.064.609	1,40	1,96
List d.o.o.	1.585.897.886	0,36	0,13
HLB Revidicon d.o.o.	1.569.023.671	0,35	0,12
Kopun revizije d.o.o.	1.553.374.062	0,35	0,12
Revidas d.o.o.	1.189.083.628	0,27	0,07
Leitner revizija d.o.o.	1.080.723.183	0,24	0,06
Revizija ReMar d.o.o.	949.592.346	0,21	0,05
Revicon d.o.o.	948.215.449	0,21	0,05
Mervis d.o.o.	846.048.349	0,19	0,04
Šibenski Revicon d.o.o.	566.538.429	0,13	0,02
Remira d.o.o.	558.310.573	0,13	0,02
Revizija Kutleša d.o.o.	462.752.002	0,10	0,01
Inženjerski biro-revizija d.o.o.	404.549.879	0,09	0,01
ANIS revizija d.o.o.	381.457.602	0,09	0,01
RSM Croatia d.o.o.	351.824.159	0,08	0,01
HLB inženjerski biro d.o.o.	297.836.120	0,07	0,004
SKT Revizija d.o.o.	289.535.395	0,07	0,004
UHY Rudan d.o.o.	269.108.640	0,06	0,004
Antares revizija d.o.o.	236.244.150	0,05	0,003
Interexpert Zagreb d.o.o.	224.067.704	0,05	0,003
IRISnova d.o.o.	207.565.841	0,05	0,002
Refinal d.o.o.	195.304.614	0,04	0,002
Revitana d.o.o.	181.491.539	0,04	0,002
Revidab d.o.o.	144.913.244	0,03	0,001
Consultum Komparić d.o.o.	68.018.733	0,02	0,0002
Revizija Uzor d.o.o.	62.218.379	0,01	0,0002
Ukupno	445.338.636.625	100	2555,715

Izvor: Izrada autora

Tablica 8. Mjere koncentracije u RH u 2017. godini prema ukupnoj imovini klijenata

Mjere koncentracije	Vrijednosti
CR4	95,316
CR8	97,774
HHI	2555,715
GINI	0,86717

Izvor: Izrada autora

Prema podacima iz tablice 7. Deloitte zauzima prvu poziciju sa preko 128 milijardi kuna ukupne imovine klijenata, iza njega su ostala društva velike četvorke, KPMG sa preko 115 milijardi, PWC sa preko 95 milijardi i Ernst & Young sa preko 55 milijardi kuna.

Iz tablice 8. je vidljivo da tržišni udio prva četiri društva iznosi visokih **95,32%**, a prvih osam društava **97,77%**. HHI indeks u iznosu od 2555,715 pokazuje da je tržište revizijskih usluga s obzirom na imovinu klijenata **visoko koncentrirano**. Gini koeficijent je također prilično visok i iznosi 0,87 te ukazuje na to da imovina **nije ravnomjerno raspoređena** između revizijskih društava.

Tablica 9. Tržište revizijskih usluga u RH u 2018. godini prema ukupnom prihodu klijenata

Revizijsko društvo	Ukupni prihodi	Udio na tržištu	Udio na tržištu ^2
PWC d.o.o.	34.239.689.066	29,93	895,99
Ernst & Young d.o.o.	33.732.962.674	29,49	869,66
Deloitte d.o.o.	19.446.035.972	17,00	289,00
KPMG d.o.o.	13.080.933.041	11,44	130,77
BDO d.o.o.	5.847.521.566	5,11	26,13
Revizija ReMar d.o.o.	1.386.970.310	1,21	1,47
HLB Revidicon d.o.o.	1.373.875.432	1,20	1,44
Leitner revizija d.o.o.	1.303.079.359	1,14	1,30
UHY Rudan d.o.o.	1.087.560.544	0,95	0,90
Revicon d.o.o.	440.457.259	0,39	0,15
Alpha Audit d.o.o.	423.849.209	0,37	0,14
RSM Croatia d.o.o.	405.497.054	0,35	0,13
Interexpert Zagreb d.o.o.	398.416.993	0,35	0,12
Vedanta audit d.o.o.	352.827.753	0,31	0,10
Iaudit d.o.o.	274.663.733	0,24	0,06
HLB inženjerski biro d.o.o.	168.825.067	0,15	0,02
Šibenski Revicon d.o.o.	92.707.373	0,08	0,01
Mervis d.o.o.	87.626.911	0,08	0,01

ANIS revizija d.o.o.	84.106.326	0,07	0,01
Consultum Komparić d.o.o.	65.271.159	0,06	0,003
Revidens d.o.o.	63.607.005	0,06	0,003
Maričević revizija d.o.o.	19.946.781	0,02	0,0003
Antares revizija d.o.o.	5.919.822	0,01	0,00003
SKT Revizija i Mazars Cinotti d.o.o.	3.508.365	0,003	0,00001
IRISnova d.o.o.	1.668.465	0,001	0,000002
Ukupno	114.387.527.239	100	2217,410

Izvor: Izrada autora

Tablica 10. Mjere koncentracije u RH u 2018. godini prema ukupnom prihodu klijenata

Mjere koncentracije	Vrijednosti
CR4	87,859
CR8	96,524
HHI	2217,410
GINI	0,81709

Izvor: Izrada autora

Prema tablici 9., u 2018. godini, PWC sa iznosom ukupnih prihoda klijenata od preko 34 milijarde kuna zauzima vodeću poziciju. Iza njega je Ernst & Young sa nešto manje prihoda odnosno oko 33 milijarde. Zatim slijede Deloitte sa više od 19 milijardi i KPMG sa nešto više od 13 milijardi kuna ukupnih prihoda klijenata.

Gledajući mjere koncentracije iz tablice 10. vidljivo je da je udio prva četiri društva na tržištu oko **87%**, a prvih osam oko **96%**. HHI indeks u iznosu od 2217,410 ukazuje na **visoku koncentraciju** na revizijskom tržištu s obzirom na prihod klijenata. Ginijev koeficijent iznosi 0,82 i ukazuje na to da je ukupni prihod **neravnomjerno raspoređen** između revizijskih društava i da postoji visoka koncentracija.

Tablica 11. Tržište revizijskih usluga u RH u 2018. godini prema ukupnoj imovini klijenata

Revizijsko društvo	Ukupna imovina	Udio na tržištu	Udio na tržištu ^2
Deloitte d.o.o.	165.455.219.078	37,38	1397,54
KPMG d.o.o.	122.426.022.386	27,66	765,16
PWC d.o.o.	71.061.999.333	16,06	257,80
Ernst & Young d.o.o.	64.457.974.113	14,56	212,11

BDO d.o.o.	7.087.632.337	1,60	2,56
HLB Revidicon d.o.o.	3.411.926.226	0,77	0,59
Revicon d.o.o.	1.097.162.980	0,25	0,06
UHY Rudan d.o.o.	1.073.734.750	0,24	0,06
Iaudit d.o.o.	1.041.969.323	0,24	0,06
Leitner revizija d.o.o.	1.018.143.251	0,23	0,05
Revizija ReMar d.o.o.	873.428.462	0,20	0,04
RSM Croatia d.o.o.	811.603.409	0,18	0,03
Vedanta audit d.o.o.	556.470.589	0,13	0,02
Alpha Audit d.o.o.	432.278.484	0,10	0,01
ANIS revizija d.o.o.	408.840.249	0,09	0,01
Šibenski Revicon d.o.o.	311.791.666	0,07	0,005
HLB inženjerski biro d.o.o.	275.374.434	0,06	0,004
Interexpert Zagreb d.o.o.	221.008.449	0,05	0,002
Mervis d.o.o.	200.711.870	0,05	0,002
Antares revizija d.o.o.	169.475.080	0,04	0,001
Consultum Komparić d.o.o.	67.479.625	0,02	0,0002
Revidens d.o.o.	60.217.898	0,01	0,0002
Maričević revizija d.o.o.	37.038.611	0,01	0,0001
SKT Revizija i Mazars Cinotti d.o.o.	25.969.882	0,01	0,00003
IRISnova d.o.o.	3.155.794	0,001	0,000001
Ukupno	442.586.628.279	100	2636,112

Izvor: Izrada autora

Tablica 12. Mjere koncentracije u RH u 2018. godini prema ukupnoj imovini klijenata

Mjere koncentracije	Vrijednosti
CR4	95,665
CR8	98,528
HHI	2636,112
GINI	0,85256

Izvor: Izrada autora

Iz tablice 11. je vidljivo da prema ukupnoj imovini klijenata, Deloitte sa preko 165 milijardi kuna zauzima prvo mjesto, iza njega je KPMG sa preko 122 milijarde, zatim PWC sa 71 milijardom i Ernst & Young sa oko 64 milijarde kuna.

Promatrajući mjere koncentracije iz tablice 12. Vidi se da je tržišni udio prva 4 poduzeća **95,66%**, prvih osam poduzeća **98,53%** što ukazuje na visoku koncentraciju. HHI indeks iznosi 2636.112 i pokazuje da je tržište revizijskih usluga s obzirom na imovinu klijenata

visoko koncentrirano. Ginijev koeficijent iznosi 0,85 i ukazuje na **neravnomjerno raspoređenu** imovinu među revizijskim društvima kao i na visoku razinu koncentracije.

S obzirom na izračunate mjere koncentracije iz 2017. i 2018. godine, **prihvaća se hipoteza H2:** Mjereno prihodima i ukupnom imovinom revidiranog subjekta, tržište revizijskih usluga u Republici Hrvatskoj je umjereno do visoko koncentrirano.

H3: Koncentracija na tržištu revizijskih usluga se značajno promijenila donošenjem novog Zakona o reviziji.

Tablica 13. Mjere koncentracije u RH u 2016., 2017. i 2018. po broju klijenata

Mjere koncentracije	2016. ⁶⁵	2017.	2018.
CR4	43,500	60,000	56,800
CR8	54,000	73,600	72,000
HHI	1228,500	1166,72	1086,080
GINI	0,56	0,67	0,58

Izvor: Izrada autora

Prema tablici 13. odnosno gledajući prema broju klijenata, tržišni udio prva četiri i prvih osam poduzeća je u 2016. godini bio najmanji, zatim se povećao u 2017. godini te se opet nešto malo smanjio u 2018. Isti je takav slučaj i sa gini koeficijentom. Dakle prema CR4, CR8 i Gini koeficijentu, koncentracija je u 2016. nešto niža, a u 2017. nešto viša u odnosu na 2018. godinu, dok se HHI indeks se tijekom godina smanjivao ali je **koncentracija i dalje umjerena** gledajući sva četiri koeficijenta.

⁶⁵ Bilobrk, A., (2018): Diplomski rad – Analiza koncentracije na tržištu revizijskih usluga u Hrvatskoj. Ekonomski fakultet u Splitu

Tablica 14. Mjere koncentracije u RH u 2016.,2017. i 2018. prema ukupnom prihodu klijenata

Mjere koncentracije	2016. ⁶⁶	2017.	2018.
CR4	98,870	88,365	87,859
CR8	99,970	96,238	96,524
HHI	1529,500	2293,185	2217,410
GINI	0,72	0,85	0,82

Izvor: Izrada autora

Prema tablici 14. Odnosno prema ukupnom prihodu, tržišni udio prva četiri je u 2016. godini bio najveći zatim se u 2017. smanjio te u 2018. još malo smanjio. Tržišni udio prvih osam je u 2016. bio najveći zatim se malo smanjio u 2017. i u 2018. malo povećao, ali ostao približno isti. HHI indeks u 2017. i 2018 godini pokazuje **visoku razinu koncentracije** u odnosu na 2016. godinu kada je razina koncentracije bila umjerena. Dakle prema CR4, CR8, HHI i Gini, koncentracija je varirala kroz promatrane tri godine, s tim da je u 2016 prema CR4 i CR8 bila najviša, a prema HHI i Gini koeficijentu je u 2018. i 2017. bila najviša te se i dalje kreće u intervalu **umjerene do visoke koncentracije**.

Tablica 15. Mjere koncentracije u RH u 2016.,2017. i 2018. prema ukupnoj imovini klijenata

Mjere koncentracije	2016. ⁶⁷	2017.	2018.
CR4	98,900	95,316	95,665
CR8	99,990	97,774	98,528
HHI	1638,500	2555,715	2636,112
GINI	0,86	0,87	0,85

Izvor: Izrada autora

Prema tablici 15., odnosno po ukupnoj imovini klijenata, tržišni udio prva četiri i prvih osam je u 2016. bio jako visok, zatim se u 2017. lagano smanjio te u 2018 opet lagano porastao. HHI indeks je rastao tijekom tri promatrane godine što upućuje na povećanje koncentracije i prelazak iz umjerene u visoku razinu koncentracije, dok je gini koeficijent približno jednak

⁶⁶ Ibid.

⁶⁷ Ibid.

sve tri godine. Dakle prema CR4 i CR8 koncentracija se u 2018. **smanjila** u odnosu na 2016., a prema HHI se povećala te pokazuje **visoku razinu koncentracije** u 2017. i 2018. godini.

S obzirom na izračunate mjere koncentracije iz 2016., 2017., i 2018. godine, **odbija se hipoteza H3**: Koncentracija na tržištu revizijskih usluga se značajno promijenila donošenjem novog Zakona o reviziji. Iako donošenje novog zakona o reviziji uvodi promjene kojima se želi povećati konkurentnost na revizijskom tržištu, rok od jedne godine je dosta mali period da bi se uočile velike promjene. Koncentracija se prema nekim mjerama smanjila a prema nekima povećala u promatranom razdoblju, ali je i dalje u istom intervalu i to **umjerene do visoke** koncentracije.

6. ZAKLJUČAK

Promatrajući tržište revizijskih usluga u globalnim razmjerima, može se vidjeti da na njemu vlada oligopol u kojem dominiraju četiri velika revizijska društva poznata po nazivu „Big four“ ili Velika četvorka, a to su PricewaterhouseCoopers, Deloitte, KPMG i Ernst & Young, njih prate BDO, Grand Thornton, Lightner te ostale internacionalne kompanije. Ostatak tržišta revidiraju mala i srednja lokalna revizijska društva. Tržište revizijskih usluga u SAD-u karakterizira visoka razina koncentracije na kojem Velika četvorka revidira čak 97% društava. Na EU tržištu, prosječni tržišni udio Velike četvorke je približno 70% u broju zakonskih revizija subjekata od javnog interesa. Za društva srednjeg reda se javlja problem konkuriranja, jer im je teško povećavati svoje tržišne udjele te se susreću s raznim problemima i preprekama poput ugleda Velike četvorke, razlike u veličini, razlike u kapacitetima, nedostatak iskustva, razlike u globalnom doseg. Novi Zakon o reviziji je na snazi od 01.01.2018. godine, on postavlja strože uvjete pred revizore subjekata od javnog interesa. Na taj način se želi potaknuti smanjenje koncentracije na tržištu revizijskih usluga.

Sudski sporovi predstavljaju veliki problem revizijskim društvima jer ih mogu koštati stečene reputacije odnosno opstojnosti na revizijskom tržištu. Kako uvijek postoji opasnost o sudskog spora, revizijska društva moraju biti spremna na posljedice koje donosi sa sobom. Posljedice tako mogu biti financijski gubici, utrošeno vrijeme te najveća šteta, narušen ugled društva i gubitak povjerenja klijenta te s tim i gubitak samog klijenta.

Cijene revizijskih usluga igraju važnu ulogu pri odabiru revizijskog društva. Revizijska društva sama zaračunavaju cijene revizije od trenutka ukidanja tarife. Tržište je tako postalo liberalizirano i nije određen maksimum i minimum cijene revizije. Postoji pozitivna povezanost između veličine poduzeća klijenta i veličine revizijskog društva.

Na temelju rezultata provedenog istraživanja može se zaključiti da je tržište revizijskih usluga u Hrvatskoj umjereno do visoko koncentrirano. Kada se tržište promatra kroz broj klijenata onda je umjereno koncentrirano. Promatrajući po ukupnim prihodima klijenata i po ukupnoj imovini klijenata postoji visoka koncentracija na tržištu revizijskih usluga odnosno na tržištu vlada oligopol. To se može povezati sa postojanjem pozitivne veze između veličine klijenta i veličine revizijskog društva, veće klijente tako revidiraju veća društva. Utvrđeno je i da se koncentracija nije značajno promijenila 2018. u odnosu na 2017. i 2016. godinu. Uvođenjem novog Zakona o reviziji postavljeni su stroži uvjeti za revizore subjekata od javnog interesa, ali vremenski period od jedne godine, koliko je novi Zakon na snazi, je jako kratak period da

bi se uočile neke znatne promjene na revizijskom tržištu. Tu postoji mjesta za dodatna istraživanja. Pregledavanjem financijskih izvještaja društava utvrđeno je da velik broj društava ne objavljuje iznose isplaćenih naknada za primljene usluge revizije kako je propisano Zakonom.

SAŽETAK

U uvodnom dijelu rada iznesen je problem istraživanja, predmet istraživanja, istraživačke hipoteze i ciljevi. Nakon toga slijedi teorijski osvrt na eksternu reviziju koja ima važan zadatak u gospodarstvu i društvu i čiji je glavni zadatak provjera objektivnosti i realnosti financijskih izvještaja. Isto tako se osvrnulo na eksternu reviziju kao profesiju, zakonski okvir, standarde i načela eksterne revizije. U nastavku je predstavljen pojam tržišne koncentracije, opisane su temeljne tržišne strukture, monopol, oligopol, savršena konkurencija te monopolistička konkurencija. Opisane su mjere koncentracije koje su korištene u istraživanju, Herfindhal-Hirschmannov indeks, Gini koeficijent te koncentracijski omjer. U idućem poglavlju se osvrnulo na karakteristike tržišta revizijskih usluga u SAD-u, EU i Hrvatskoj kao i na sudske tužbe i cijene revizije. Empirijski dio je proveden na temelju poduzeća koja su listala na Zagrebačkoj burzi u 2017. i 2018. godini. Testirane su tri hipoteze, a glavni naglasak je bio na utvrđivanju razine koncentracije na tržištu revizijskih usluga u Republici Hrvatskoj.

Ključne riječi: revizijske usluge, tržišna koncentracija, tržište revizijskih usluga.

SUMMARY

The introduction part of the paper presents the problem of the research, the research subject, the hypotheses and the goals, followed by a theoretical review of external audit, which has an important role in the economy and society. Its main task is to verify the objectivity and reality of financial statements. The paper also refers to external audit as a profession, the legal framework, standards and the principles of external audit. Then, in the next chapter, major market structures have been described, such as monopoly, oligopoly, perfect competition and monopolistic competition. The measures of concentration which have been used in the study are also described, the Herfindhal-Hirschmann index, Gini coefficient and the concentration ratio. The next chapter looks at the characteristic of audit markets in the US, EU and Croatia, as well as in lawsuits and audit prices. The empirical part is conducted on companies listed on the Zagreb stock exchange in 2017. and 2018. Three hypotheses were tested and the main emphasis was on determining the concentration of the audit market in the Republic of Croatia.

Key words: audit services, market concentration, audit services market.

POPIS TABLICA

Tablica 1. Tržište revizijskih usluga u RH u 2017. godini po broju klijenata.....	43
Tablica 2. Mjere koncentracije u RH u 2017. godini prema broju klijenata.....	44
Tablica 3. Tržište revizijskih usluga u RH u 2018. godini po broju klijenata.....	45
Tablica 4. Mjere koncentracije u RH u 2018. godini po broju klijenata.....	46
Tablica 5. Tržište revizijskih usluga u RH u 2017. godini prema ukupnim prihodima klijenata.....	47
Tablica 6. Mjere koncentracije u RH u 2017. godini prema ukupnim prihodima klijenata....	47
Tablica 7. Tržište revizijskih usluga u RH u 2017. godini prema ukupnoj imovini klijenata	48
Tablica 8. Mjere koncentracije u RH u 2017. godini prema ukupnoj imovini klijenata.....	49
Tablica 9. Tržište revizijskih usluga u RH u 2018. godini prema ukupnom prihodu klijenata.....	49
Tablica 10. Mjere koncentracije u RH u 2018. godini prema ukupnom prihodu klijenata.....	50
Tablica 11. Tržište revizijskih usluga u RH u 2018. godini prema ukupnoj imovini klijenata.....	50
Tablica 12. Mjere koncentracije u RH u 2018. godini prema ukupnoj imovini klijenata.....	51
Tablica 13. Mjere koncentracije u RH u 2016., 2017. i 2018. po broju klijenata.....	52
Tablica 14. Mjere koncentracije u RH u 2016., 2017. i 2018. prema ukupnom prihodu klijenata.....	52
Tablica 15. Mjere koncentracije u RH u 2016., 2017. i 2018. prema ukupnoj imovini klijenata.....	53

LITERATURA

1. Bilobrk, A., (2018): Diplomski rad – Analiza koncentracije na tržištu revizijskih usluga u Hrvatskoj. Ekonomski fakultet u Splitu
2. Cerovac, M., (2004): Rječnik pojmova prava i politike tržišnog natjecanja i srodnih područja. TEB, Zagreb.
3. Čular, M., (2017): Transparency report delay and disclosure by Croatian audit firms. Croatian Operational Research Review, 8 (1), 299-316. Dostupno na : <https://hrcak.srce.hr/181678>.
4. Čular, M., (2018): Izvješća o nadzoru i provjeri kvalitete rada revizorskih društava/samostalnih revizora i ovlaštenih revizora, Hrvatska revizorska komora. Dostupno na: http://www.revizorska-komora.hr/pdf/Strucno%20savjetovanje_2018/3_Cular_Izvjescja%20o%20transparentnosti.pdf.
5. Europska komisija, (2014): Uredba (EU) br. 537/2014 europskog parlamenta i vijeća od 16. travnja 2014. o posebnim zahtjevima u vezi zakonske revizije subjekata od javnog interesa i stavljanju izvan snage Odluke Komisije 2005/909/EZ. Službeni list Europske unije. Bruxelles. Dostupno na: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/?qid=1559133718852&uri=CELEX:32014R0537>.
6. Europska komisija, (2017): Izvješće komisije vijeću, europskoj središnjoj banci, europskom odboru za sistemske rizike i europskom parlamentu o praćenju kretanja na tržištu EU-a za pružanje usluga zakonske revizije subjektima od javnog interesa u skladu s člankom 27. Uredbe (EU) 537/2014. Službeni list Europske unije. Bruxelles. Dostupno na: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/ALL/?uri=CELEX%3A52017DC0464>.
7. Filipović, I. (2009): Revizija, Sinergija nakladništvo, Zagreb.
8. Filipović, I., Bartulović, M., Filipović, M., (2018): Revizija: mehanizam nadzora i povjerenja. Redak d.o.o. Split.
9. Hrvatska revizorska komora <http://www.revizorska-komora.hr/>
10. Hrvatska revizorska komora, (2017): Izvješće o nadzoru i provjeri kvalitete rada revizorskih društava/samostalnih revizora i ovlaštenih revizora za nadzornu godinu 2016./2017. Dostupno na: http://www.revizorska-komora.hr/pdf/Nadzor/Izvjescje%20o%20nadzoru%202016_2017_171017.pdf
11. <https://home.kpmg/xx/en/home.html>

12. https://www.ey.com/en_gl
13. <https://www.pwc.com/>
14. <https://www2.deloitte.com/hr/hr.html>
15. Mališ, S. S., Brozović, M., (2015): Audit market concentration-evidence from Croatia. Ekonomski vjesnik/Econviews-Review of Contemporary Business, Entrepreneurship and Economic Issues, 28(2), 339-356.
16. Narodne novine, (2007): Tarifa revizorskih usluga, Narodne novine d.d. Zagreb, broj 513-10/07-1.
17. Narodne novine, (2012): Zakon o reviziji, Narodne novine d.d. Zagreb, broj 146/05, 139/08, 144/12, 78/15.
18. Narodne novine, (2015): Zakon o računovodstvu, Narodne novine d.d. Zagreb, broj 71-05-03/1-15-2.
19. Narodne novine, (2017): Zakon o reviziji, Narodne novine d.d. Zagreb, broj 127/17.
20. Pavić, I., (2015): Mikroekonomija, teorija i praksa, Sveučilište u Splitu, Ekonomski fakultet, Split.
21. Pavić, I., Benić, Đ., Hashi, I., (2007): Mikroekonomija. 2. izdanje. Sveučilište u Splitu.
22. Perić, H., (2016): Diplomski rad – Analiza revizijskih naknada i njihovo objavljivanje u Republici Hrvatskoj. Ekonomski fakultet u Splitu.
23. Popović, Ž., Vitezić, N. (2000): Revizija i analiza: instrumenti uspješnog donošenja poslovnih odluka, Hrvatska zajednica računovođa i financijskih djelatnika, Zagreb
24. Porter, B., Simon, J., Hatherly, D., (2003): Principles of external auditing. 2. izdanje. Somerset, NJ, USA: John Wiley and sons, LTD.
25. Rozga, A., Grčić B., (2009): Poslovna statistika. Sveučilište u Splitu.
26. Samuelson, P. A., Nordhaus, W. D. (2011): Ekonomija, Mate d. o. o., Zagreb
27. Sever Mališ, S., Brozović, M., (2015): Audit market concentration – evidence from Croatia. Ekonomski vjesnik/Econviews, 2/2015. str. 339-356.
28. Sever Mališ, S., Tušek, B., Žager, L. (2012): Revizija - načela, standardi, postupci, Hrvatska zajednica računovođa i financijskih djelatnika, Zagreb
29. Sever Mališ, S., Žager, L., (2014): Reforma revizijskog tržišta u Europskoj uniji. Revizija – eksterna revizija, Stručni članak UDK 756.6. Računovodstvo i financije 10/2014. 69-75.
30. Soltani, B., (2010): Revizija: međunarodni pristup. Zagreb: Mate d.o.o.

31. Sudski registar, ministarstvo pravosuđa Republike Hrvatske
<https://sudreg.pravosudje.hr/registar/f?p=150:1>
32. Šošić, I., (2006): Primjenjena statistika, Sveučilište u Zagrebu. Školska knjiga, Zagreb.
33. Tkalac Verčić, A., Sinčić Ćorić, D., Pološki Vokić, N., (2013): Priručnik za metodologiju istraživačkog rada u društvenim istraživanjima. 2. izdanje. Zagreb : M.E.P. d.o.o.
34. Tušek, B., Žager, L., (2007): Revizija. 2. izdanje. Zagreb: Hrvatska zajednica računovođa i financijskih djelatnika (HZRFD).
35. United States General Accounting Office (GAO-03-864), (2003): Public Accounting Firms: Mandated Study on Consolidation and Competition. Dostupno na: <https://www.gao.gov/new.items/d03864.pdf>
36. United States General Accounting Office (GAO-08-163), (2008): Audits of Public Companies: Continued Concentration in Audit Market for Large Public Companies Does Not Call for Immediate Action. Dostupno na: <https://www.gao.gov/new.items/d08163.pdf>
37. Vitezić, N., Vuko, T., Perić, H., (2016): Determinante revizijskih naknada u Republici Hrvatskoj. Posebno izdanje. Zbornik radova Ekonomskog fakulteta Sveučilišta u Mostaru, 373-390. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/203933>.
38. Willekens, M., Dekeyser, S., Simac, I., (2019): EU Statutory Audit Reform : Impact on costs, concentration and competition. Policy Department for Economic, Scientific and Quality of Life Policies. European Parliament. PE 631.057 – April 2019.
39. Zagrebačka burza <https://www.zse.hr/>
40. Zelenika, R., (1998): Metodologija i tehnologija izrade znanstvenog i stručnog djela. Ekonomski fakultet u Rijeci.
41. Zenzerović, R., (2011): Je li nam potrebna tarifa revizijskih usluga – osvrt na postojeće stanje i perspektive u budućnosti. Ekonomski pregled. 62 (12), 709-728. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/77611>.
42. Žaja, J., (2012): Diplomski rad - Analiza koncentracije na tržištu revizijskih usluga. Ekonomski fakultet u Splitu.